

Knihovna univ. prot.
Dr. KARLA LASAROVA

11-E-108

KNIHOVNA ROZHLEDŮ.

XVIII.

Vydává a pořádá Josef Pelcl.

Boj za právo.

Dr. Rudolf šl. Ihering,

profesor na universitě v Gotinkách.

Přeložil

Dr. V. B.

Heslo: V zápase dojdeš svého práva!

SEMINÁRNÍ

Hist.-práv.

KNIHOVNA

oddělení

V PRAZE 1897.

Nákladem vydavatele »Rozhledů« Jos. Pelcla.

Předmluva.

Na jaře roku 1872 měl jsem v právnické společnosti ve Vídni přednášku, kterou jsem v létě téhož roku vydal ve způsobě podstatně rozšířené a pro širší kruhy čtenářstva upravené, pod názvem: »Boj za právo.« Účel, který mne vedl při sestavování a uveřejnění spisu toho, nebyl původně tak theoretický, jako spíše mravně-praktický, méně k tomu směřoval, aby snad prospěl vědeckému poznání práva, nýbrž spíše aby prospěl onomu smýšlení, z kteréhož právo svou sílu musí čerpati: odhodlanému totiž a statečnému hájení citu právního.

Přečetná nová vydání, jichž se tento spisek dožil, jsou mi důkazem, že svoji oblibu neděkuje kouzlu novoty, nýbrž přesvědčení širšího obecnstva, že hájený jím základní názor jest správný. To mi potvrzuje i svědectví ciziny, projevující se neobyčejně četnými překlady*) mého spisu.

V pozdějších vydáních jsem vynechal původní úvod spisu, vyslovující myšlenku, již nebylo možno

*) R. 1874 vyšly překlady: uherský, ruský, druhý ruský, novořecký, holandský, rumunský, srbský. R. 1875: francouzský, vlašský, dánský, český, polský, chorvatský. Roku 1879: švédský, anglický. R. 1881: španělský. R. 1883: druhý španělský, druhý anglický. R. 1885: portugalský. Roku 1886: japonský. R. 1890: druhý francouzský a. t. d.

Koupil od

Darem od

M. de S. London

v

za Kčs

Inv. čis:

34. 909

Sign:

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY I.
STARÝ FOND

Č. inv.:

01342

zplna srozumitelnou učitelností na tak skrovném místě, jakéž se jí mohlo věnovati. Nevím, bylo-li by lépe, an spis tak se rozšířil mezi kruhy nepravnickými, vynechati všechny ony části, jež mají na zřeteli více právníka než nepravníka, jmenovitě poslední část o římském právu a moderní jeho teorii. Kdybych byl tušil, že spis dojde takové obliby, byl bych jej hned původně jinak založil, ale ježto vznikl z přednášky pro právníky, byl ve svých základech určen přede vším pro tyto a mám za to, že netřeba ničeho měniti, když tato okolnost nijak nebránila velikému jeho rozšíření v kruzích nepravnických.

Věcných změn jsem v pozdějších vydáních nečinil. Mám posud základní myšlenku svého spisu jako dříve za tak nepochybně pravdivou a nezviklatelnou, že považuji každé slovo na její obranu proti odpůrcům za ztracené. Necítí-li kdo, když někdo zpupně jeho práva nešetří a je nohama šlape, že se nejedná vlastně o předmět jeho práva, nýbrž o vlastní jeho osobu, necítí-li kdo nutnosti, aby v takových okolnostech sebe a svého dobrého práva hájil, tomu prostě není pomoci, a mně nezáleží na tom, abych jej o lepším poučoval. Jest to typ lidí, jež musíme prostě přijati jako skutečnost, jest to právní filistovství, jak bych je nazval, jehož význačnými rysy jsou obmezený egoismus a materialismus. Takový filistr by ani nebyl Sancho Pansou práva, kdyby hned v každém nespátřoval Don Quixota, kdo svého práva háje, na mysl má jiný cíl než svůj měšec. Pro toho nemám jiného slova, nežli slov Kantových: »Kdo se činí červem, ať nežaluje, šlape-li se po něm*«). Na

*) Kant, Metaphysische Anfangsgründe der Tugendlehre, vyd. II. Kreuznach 1800, str. 133.

jiném místě (str. 185 tamtéž) nazývá to Kant »zahazováním svých práv pod nohy jiným, prohřešením se na povinnosti člověka k sobě samému« a »z povinnosti, již máme k důstojnosti lidstva, spočívající v nás« odvozuje zásadu: »nedopouštějte, aby jiní bez trestu po vašem právu nohama šlapali.« Jest to táž myšlenka, již jsem ve svém spise šíře rozvedl; všem silným jedincům a národům jest vepsána v srdce a tisícero násobně vyjádřena. Jediná zásluha, k níž mohu se hlásiti, záleží v tom, že jsem myšlenku tuto soustavně opodstatnil a rozvedl. —

Zajímavý příspěvek k mému spisu podal dr. A. Schmiedl. Die Lehre vom Kampf um's Recht im Verhältniss zu dem Judenthum und dem ältesten Christenthum. (Víděň 1875.) Výrok židovského právníka, jež uvádí na str. 15.: »jde-li v právní při o haléf anebo 100 zl., budíž v tvých očích jedno,« souhlasí s tím, co jsem v tomto spise vyslovil. Básnicky zpracoval toto téma E. Franzos v románě »Der Kampf um's Recht«, o kterém jsem se ve spise zmínil. Posudků se dočkal můj spis v literatuře domácí i cizí tak neobyčejně hojných, že jich jmenovitě uváděti ani nemohu.

Zůstává samému spisu, aby přesvědčil čtenáře o správnosti hájeného názoru, přestávám na tom, žádati za dvě věci ty, kdož budou se považovati za povolány, aby mne vyvraceli. Za jedno o to, aby způsob vyvracení nezáležel v tom, že by někdo náhledy mé zpřevracel a zkroutil, o mně tvrdil, že kážu vádu a svár a se přimlouvám za věčné soudění a rvaní, když já nepožaduji zápasu o právo při každém sporu, nýbrž jen tehdy, kdy útok na právo zároveň zahrnuje v sobě nevážnost k osobě. Povolnosti a smířlivosti, mírnosti a lásce k člově-

čestvu, smírnému narovnání i upuštění od svého práva, všemu tomu jsem ve své theorii ponechal plnou měrou místa, pokud tomu přísluší; — proti čemu se má theorie ozývá, jest jediné nedůstojné snášení bezpráví ze zbabělosti, pohodlí nebo lhostejnosti.

Druhá věc, na kterou naléhám, jest, aby, komu opravdu na tom záleží, aby si o mé theorii učinil jasné ponětí, se pokusil postaviti naproti pozitivní formulí, jak si prakticky lze počínati, kterouž formulí má theorie rozvínuje, jinou pozitivní formulí; však se brzy přesvědčí, kam ho to dovede. Co má oprávněncem učiniti, šlapou-li mu po jeho právu nohama? Kdo na tuto otázku může dáti odpověď platnou, t. j. s trváním právního pořádku a s myšlenkou osobnosti srovnávající se odpověď, která by byla opakem odpovědi mé, ten mne vyvrátil; kdo toho nedovede, tomu zůstane na vůli, aby se buď přidal k mé theorii, anebo aby se spokojil s onou polovičatostí, která jest známkou všech nejasných duchův, při které to člověk přivede jenom k nemožnosti a k popírání, nikoliv ale k vlastnímu pozitivnímu náhledu. Při čistě vědeckých otázkách snad může postačit, vyvrátíme-li jednoduše omyl, byť bychom ani nebyli s to, podati pozitivní pravdu, avšak při praktických otázkách, kde jest nevyhnutelno jednati, a jen o to ještě běží, jak se má jednati, při těch nepostačí, zamítati pozitivní návod od jiných daný jako nesprávný, nýbrž musíme na místo onoho podati jiný. Čekám, zdali se tak stane s návodem ode mne podaným, až posud nestal se o to ani nejmenší pokus.

Jen o jedné vedlejší věci, nesouvisející vlastně s mojí theorii, budiž mi dovoleno na konec několik slov, poněvadž se mi činí výtky i od těch,

již jinak se mnou souhlasí, Jde tu o to, co pravím o bezpráví učiněném Shylockovi (str. 50). Netvrdil jsem, že by byl měl soudce uznati podpis Shylockův za právoplatný, ale když jej již jednou za právoplatný uznal, že neměl jej potom mrzkou lstí zase za neplatný prohlásiti. Soudce měl na vůli prohlásiti podpis za platný nebo za neplatný. On jej za platný prohlásil a Shakespeare líčí věc tak, že jedině toto rozhodnutí odpovídá právu. Nikdo v Benátkách nepochyboval o právoplatnosti úpisu; přátelé Antoniovi, sám Antonio, dóže, soud, všichni byli přesvědčeni, že jest žid ve svém právu. A Shylock na určito se spoléhaje na své všeobecně uznávané právo, dovolává se pomoci soudu, »moudrý Daniel« po marném pokuse přemluvení pomstylačného věřitele, aby se vzdal svého práva, uzná jeho právoplatnost. A nyní, když byl rozsudek vynesena, když samým soudcem byla všechna pochybnost o právu židovu vyhlazena, když se žádný odpor neosměluje ozvati proti němu, když celé shromáždění i sám dóže podrobují se neodvratnému výroku práva — nyní, když vítěz své věci si docela jistý, chce vykonati, k čemu jej rozsudek opravňuje, zmaří mu to týž soudce, jenž právě slavnostně jeho právo uznal, námitkou, úskokem tak bídného a nicotného druhu, že není hoden žádného vážného vyvrácení. Může býti maso bez krve? Soudce, jenž uznal Shylockovo právo vykrojiti libru masa z těla Antoniova, přiřkl mu i krev, bez níž masa vůbec není; smí-li pak vykrojiti libru, může, chce-li, vzíti i méně. Židovi se však zapovídá jedno i druhé, smí si vzíti maso, však bez krve a vykrojiti na vlas libru, nic více nic méně. Řekl jsem mnoho, pravil-li jsem, že tu žid byl o své právo ošizen? Ovšem děje se to

v zájmu lidskosti, ale přestává bezpráví býti bezprá-
vím, spáchá-li se v zájmu lidskosti? A má-li jednou
již účel posvěcovati prostředky, proč ne v samém
vynesení rozsudku, proč až po něm?

Proti tomuto názoru zde i v samé knize há-
jenému, jenž od prvního vydání knihy doznal
několikeronásobného odporu, ozvali se po 6. vy-
dání (1880) dva právníci vlastními brožurami. Jedna
jest od A. Pietschera, presidenta zemského soudu:
»Jurist und Dichter, Versuch einer Studie über
Iherings Kampf um's Recht und Shakespeares
Kaufmann von Venedig 1881.« Podávám jádro
spisovatelova názoru jeho vlastními slovy: »Přišla
kosa na kámen, šelma se chytila do vlastních tenat.«
První částí této věty vyslovuje jen můj vlastní
názor; nepravil jsem nic jiného nežli, že Shylock
lstně jest ošizen o své právo, ale může právo a smí
se utíkat k takovým prostředkům? Na to spiso-
vatel odpovědi nedává a já pochybuji, že by jakožto
soudce takového prostředku užil. Ke druhé části
věty činím otázku: Když jednou zákon benátský
uznával takový úpis za pravoplatný, byl žid šelmou,
že se ho dovolával? A možno-li tu viděti tenata,
padá odpovědnost naň nebo na zákon? Takovými
vývody nelze mého názoru vyvrátiti, nýbrž jen po-
tvrđiti. Jinou cestou běře se druhý spis, od Josefa
Kohlera, profesora ve Würzburku: Shakespeare
vor dem Forum der Jurisprudenz 1883. Podle něho
jest v oné soudní scéně v Kupci benátském »trest
vší podstaty i všeho uskutečňování práva a obsa-
huje hlubší smysl pro právo nežli deset učebnic
pandekt a dává nám v dějiny práva nahlédnouti
hlouběji nežli všechny historickoprávní spisy od
Savignyho až po Iheringa.« Doufejme, že části
těchto fenomenálních zásluh Shakespearových se

dostane i onomu Kolumbovi, jenž nejprve odkryl
tento nový právní svět, o němž posud nebylo po-
tuchy — podle platných ustanovení o nalezení
pokladu patřila by mu polovice, odměna to, se
kterou by mohl býti spokojen, když objevu svému
přisuzuje tak nesmírnou cenu. Ponechávám čtenáři,
aby se sám poučil o tom, jaké bohatství právních
ideí Shakespeare v tomto kuse rozsel,« ačkoliv
bych právě nechtěl vzíti odpovědnost za to, aby
mladí právníci chodili k Porcii do školy, ve které
lze nabyti onoho nového evangelia právního. Ale
jinak Porcii všechna čest! Její výrok »jest vítězstvím
očistěného vědomí právního nad tmavou nocí, jež
ležela na dosavadním právním stavu, jest vítězstvím,
jež se skrývá za liché důvody, jež si nasazuje
larvu falešné motivace, poněvadž jest nutna; ale
jest to vítězství veliké, slavné vítězství; jest vítěz-
stvím nejen v jediném procese, nýbrž vítězstvím
v dějinách práva vůbec, jest sluncem pokroku, jež
zase jednou své hřejivé paprsky vrhlo do soudní
síně a říše Zarastrova triumfuje nad mocnostmi
noci. K Porcii a Zarastrovi, s jichž jmény souvisí
počátek nového, našim spisovatelem zahájeného
období práva, musíme přibrati ještě dóže, který až
posud byl v poutech »dosavadního práva« a vydán
»mocnostem noci« a teprve spasným slovem Porci-
ním byl osvobozen a poznal světodějný úkol,
který i jemu při tom připadl. Co byl dóže dříve
zameškal, to nyní důkladně napravuje. Nejprve,
že uznává Shylocka vinným vraždy. »Je-li v tom
nějaká nespravedlnost, jest přece s hlediska světové
historie taková nespravedlnost úplně opodstatněna,
jest historickou nutností a Shakespeare, jakožto
historik právní se tu sám překonává. — Ze nároky
Shylockovy nejen se zamítají, ale že on sám pro-

padá trestu, jest nutno, aby korunováno bylo povznášející vítězství nové právní idee.« (Str. 95.) Dále, když odsoudí žida, aby přestoupil ke křesťanství. Také tento požadavek obsahuje universálně historickou pravdu. Náš cit zavrhuje tento požadavek, jenž se ani nesnáší se svobodou vyznání, ale shoduje se s postupem světových dějin, jež do lůna vyznání doháněly tisíce lidí nevládným obracením na víru, nýbrž pohrůžkou katovou« (str. 96.) Takové jsou ty »hřejivé paprsky, jež slunce pokroku vrhá do soudní síně,« židé a kacíři poznali kdysi jeho hřejivou moc na hranicích Torquemadových. Tak triumfuje říše Zarastrova nad mocnostmi nocil Porcia, moudrý Daniel zvrátí dosavadní právo, dóže, řídicí se podle ní, právník vnímavý pro »hlubší cit právní a jádro vši bytosti i všeho rozvoje práva,« podepírá její výrok formulí »světodějný« — a všechno jest hotovo! Před takové forum mne volá spisovatel. Necht' si jen dá líbiti, že ho neposlechnu, ve mně vězí ještě mnoho té staré učnosti z »pandekt,« než abych spolupůsobil v nové éře, kterou zahajuje, a také nedám se v oboru dějin právních s dosavadní cesty tím ohromujícím sdělením svěsti, že bych byl vystihl v Benátském kupci, kdybych byl jen tak bystrozraký, jako on, hlubší podstatu vývoje právního, než ze všech pramenů pozitivního práva a z celé historicko-právní literatury tohoto století od Savignyho až po tuto dobu.

Dovídám se z posudku o anglickém překladu mého spisu v americkém Albany Law Journal, 27. prosince 1879, že týž názor o rozsudku Porciině, jež ve svém spise zastávám, již přede mnou v jednom ročníku tohoto časopisu vyslovil jeden jeho spolupracovník, a spisovatel onoho článku neumí si tuto shodu vyložit jinak, než že jsem plagoval (on

praví ne právě zdvořile »kradl«). Nechtěl jsem tento zajímavý objev zatajovati čtenářstvu; jest to vrchol všech plagiátů, které kdy byly, neboť v době, kdy jsem se ho dopustil, nespatriil jsem onoho časopisu ještě ani okem a ani netušil, že jest na světě. Snad se za nějaký čas ještě dovím, že jsem ani tento spis nese-psal, nýbrž z anglického překladu, vydaného v Americe, do němčiny přeložil. Redakce Albany Journal, když jsem se ozval, prohlásila ostatek všechno toto za žert, — v jakých to podivných žertech si za oceanem libují!

Nemohu tuto předmluvu, již jsem beze změny z dřívějších vydání přejal, skončiti, abych několika slovy nevzpomenul paní, již tato kniha*) byla při prvním vydání věnována. Smrt nám ji vyrvala po uveřejnění 9. vydání roku 1889, a mne oloupila o přítelkyni, již moci nazývati přítelkyní mne činilo hrdým. Bylať jednou z nejznamenitějších paní, s jakou jsem se kdy v životě setkal, vynikajíc nejen neobyčejným vzděláním a sečtelostí, nýbrž i nejkrásnějšími vlastnostmi srdce a duše, a považují za jedno z nejšťastnějších řízení svého osudu, že povolán byv do Vídně, mohl jsem se s ní sblížit.

Necht' tato knížka zachová její jméno spolu s mým v paměti širších kruhů pro ten čas, který působení jejímu bude ještě poprán; o zachování své památky v užším kruhu literárně-historickém postarala se sama svými cennými úvahami o Grillparzerovi, s nímž byla osobně známa.

Dr. R. v. Ihering.

*) Paní Augusta von Littrow-Bischof, choť profesora.

Cílem práva jest pokoj, prostředkem k tomu boj. Pokud musí býti právo přichystáno na útok bezpráví — a to bude tak dlouho, pokud bude svět světem — nebude práva bez zápasu. Právo žije bojem, bojem národů, státní moci, stavů i jednotlivců. Všecko právo ve světě bylo vybojováno, každá důležitá právní zásada musila být vybojována teprve na těch, kdož se jí vzpírali, a každé právo, právo národa i jednotlivce, předpokládá ustavičnou hotovost, aby se ubránilo. Právo není pojmem, nýbrž živou silou. Proto má spravedlnost, která v jedné ruce druzí vážky, jimiž odvažuje právo, v ruce druhé meč, aby právo uhájila. Meč bez vah jest holé násilí, váhy bez meče jest malomocné právo. Obojí patří k sobě a dokonalý právní stav panuje jenom tam, kde síla, jakou spravedlnost vládne mečem, vyrovná se dovedností, jakou zacházet umí s vahami.

Právo jest neustálá práce a sice nejen práce státní moci, nýbrž celého národa. Veškeren život práva, pohlédneme-li naň jedním mžikem, předvádí nám totéž divadlo neunavného klopocení a pracování celého národa na půdě výroby hospodářské i duševní. Každý jednatel, jemuž kdy bylo svého práva hájiti, přejímá z této práce národa svou částku na sebe, přispívá svým grošem k uskutečnění idey práva na zemi.

Ovšem že tato povinnost nenastává všem stejnou měrou. Bez protivenství a bez závady uplyne život tisíců v upravených kolejkách práva, a kdybychom jim řekli: »Právo jest boj,« nerozuměli by nám, neboť rozumějí právem jen stav pokoje a pořádku. Se stanoviska vlastní své zkušenosti mají úplně pravdu, právě tak jako bohatý dědic, kterému bez namáhání spadlo ovoce cizí práce do klína, popírá-li pravdivost zásady: Majetek jest práce. Klam obou má svou příčinu v tom, že se mohou obě stránky pojmu majetku a pojmu práva subjektivně tak od sebe oddělit, že jednomu se dostane v úděl jen požívání a pokoj, a druhému práce a boj.

Majetek jakož i právo jsou podobny hlavě Janusově s dvojitým obličejem; k některým obrací jen jednu stranu, k jiným zase jen druhou stranu, proto si oba utvoří o tváři Janusově tak rozdílný obraz. Vzhledem k právu platí totéž jak o jednotlivých osobnostech tak o celých stoletích. Život jednoho jest boj, život druhého pokoj, a národové jsou následkem tak rozdílného subjektivního rozřídění zcela vydáni témuž klamu, jako jednotlivci. Kdyby nastala dlouhá doba míru a pokoje, byla by víra ve věčný mír v nejbujnějším rozkvětu, až by první výstřel z děla zplašil tento krásný sen a na místo pokolení, jež bez klopocení požívalo míru, nastoupilo by pokolení jiné, kteréž si musí teprv opět dobýti pokoje namahavým úsilím války. Tak rozdělují se práce a požitek jak při majetku tak při právu, ale za jednoho, jenž požívá a v pokoji žije, musil jiný pracovat a bojovat. Pokoj bez boje, požívání bez práce náleží době, kdy ráj byl ještě na zemi, dějiny znají obé jen jako výsledek neustálého, klopotného namáhání.

Hodlám provésti tu myšlenku, že jest boj vlastně práci práva a že co do své praktické nutnosti i co do mravní ceny musí být na roveň postaven práci k vůli majetku. Myslím, že nepodnikám tím nic zbytečného, naopak, že napravím, v čem bylo prohrěšeno opominutím a co zavinila naše theorie (nemíním pouze filosofii práva, nýbrž také pozitivní právnictví). Jest až příliš jasně na naší theorii viděti, že se musí více zanáseti vážkami než mečem spravedlnosti; jednostrannost čistě vědeckého stanoviska, s jakého theorie právo pojímá, kteréžto stanovisko lze stručně vysloviti tak, že nepředvádí právo z jeho realistické stránky jakožto pojem moci, nýbrž spíše z jeho logické stránky jakožto soustavu abstraktních zásad právních, tato jednostrannost měla takový po mém náhledu vliv na to, jak naše theorie právo pojala, že se velmi málo srovnává s drsnou jeho skutečností. Tuto výčitku doložím v dalším běhu svého spisu dosti hojnými doklady.

Slovo právo zahrnuje v sobě, jak známo, dvojí smysl, objektivní a subjektivní: prvním rozumíme souhrn platných ve státě právních zásad, zákonný pořádek života, druhým rozumí se vtělení abstraktního pravidla ve skutečnou oprávněnost některé osoby. V obojím směru utkává se právo s odporem, v obojím směru má odpor přemoci, t. j. svoji existenci vybojovati nebo uhájiti bojem. Za vlastní předmět svého rozvažování obral jsem si boj v druhém směru, avšak nesmím opominouti, dokázati také ve směru prvním své tvrzení, že boj spočívá již v podstatě práva.

Jak stát uskutečňuje právo, to nepopírané jest a širšího výkladu nepotřebuje; udržování právního pořádku s jeho strany není nic jiného, než

nepřetržitým bojem proti nezákonnosti, porušující pořádek právní. Ale jinak jest tomu vzhledem k původu práva, nejen k prvopočátečnímu původu na počátku dějin, nýbrž i ku každodennímu obrozování práva před našima očima, k porušování trvajících zřízení, nahrazování platných právních zásad novými, zkrátka, vzhledem k rozvoji práva. Neboť zde proti mému náhledu, jenž také vznik práva tomutež zákonu podřizuje, kterému je podřizena celá jeho jsoucnost, staví se na odpor náhled jiný, který se alespoň v naší romanistické vědě těší na ten čas ještě všeobecnému uznání a který mohu podle jména hlavních jeho představitelů krátce nazvat Savigny-Puchtovou teorií o vzniku práva. Dle této theorie vzniká právo právě tak nepozorovaně a nebolestně, jako řeč, není potřebí žádného zápasení, bojování, ba ani hledání, nýbrž jest to nepozorovaně činná moc pravdy, která si bez násilného namáhání zvolna ale jistě klesá dráhu, jest to moc přesvědčení, jemuž se poznenáhla otvírají myslí a jemuž svým konáním dávají výraz, — nová právní zásada vstupuje rovněž tak bez namáhání v život, jako některé pravidlo řeči. Zásada starořímského práva, že mohl věřitel dlužníka k placení neschopného prodati za otroka do poroby za hranice, anebo že mohl majetník svou věc na každém pohledávati, u koho ji zastihl, byla by se dle onoho náhledu sotva jinak v starém Římě vyvinula, než jak se vyvinulo pravidlo, že předložka »cum« řídí ablativ.

Tent jest názor o počátku práva, a s ním jsem já sám odcházal z university a jeho vlivu ještě mnohá léta podléhal. Má tento názor nárok na pravdivost? Jest nutno přiznati, že také právo, docela jako řeč, má bezděčný a nepovědomý, a

abychom to pojmenovali obvyklým významem, organický vývin z vnitřka na venek. Sem patří všechny ty právní zásady, kteréž se ze stejnoměrného autonomního uzavírání právních záležitostí v obyčejném životě poznenáhla ustavují, jakož i všechny ty abstrakce, konsekvence, pravidla, které věda ze skutečného práva analyticky vyvozuje a k vědomí přivádí. Avšak moc obou těchto činitelův: obyčeje a vědy, jest obmezená, může v daných březích proudu řídit pohyb a jej zrychlovati, ale nemůže protrhati hráze, které proudu brání, a dáti se novým směrem. To dovede jen zákon, t. j. úmyslný, k tomu cíli směřující úkon státní moci, a proto není náhodou, nýbrž nutností, v podstatě práva hluboko zakořeněnou, že všechny hlubší proměny procesuální i materiálního práva pocházejí z vynesení zákonů. Může se sice státi, že změna, kterou zákon v dosavadním právu učiní, svým vlivem snad pouze toto právo zasáhne, totiž jen obor práva abstraktního a nedotkne se svými účinky hluboké oblasti konkrétních poměrův, které se na základě dosavadního práva byly vytvořily, — to však jest pouhá jen změna v mašinerii práva, v které se nedostatečný šroubek nebo válec nahradí důkladnějším. Avšak velmi zhusta mají se věci tak, že lze oně změny dosáti jen za cenu velmi citelného zasahování do platných práv a do soukromých zájmů. S platným právem se v průběhu časův spojily zájmy tisíců jednotlivcův a celých stavův tou měrou, že toto právo nelze odstraniti a jim co nejcitlivěji neublížiti; právní zásada nebo zařízení v pochybnost uvéstí, znamená tolik, jako všem oněm zájmům vypověděti vojnu, odtrhnouti polypa, který se byl tisícerymi chapadly připjal na život. Každý takový pokus vzbuzuje

tudíž z přirozeného pudu sebezachování nejprudší odpor se strany ohrožených prospěchův a tím boj, při kterém, jako při každém boji, rozhoduje nikoliv závažnost důvodův, nýbrž poměr, v jakém k sobě stojí síly bojující. Následkem toho ne zřídka docíluge se téhož výsledku, jako při paralelogramu sil: pošinutí od původní čáry v diagonálu. Jen tímto způsobem lze si vysvětliti, že zařízení, jež veřejné mínění dávno bylo již odsoudilo, ještě dlouho mohou zůstat na živu; není to síla historické setrvačnosti, která je na živu udržuje, nýbrž síla odporu, s jakou zájmy hájí svojí državy.

Ve všech takovýchto případech, kde dosavadní právo nalézá takové opory zájmové, jde o boj, jež novota musí podstoupiti, aby si vymohla vstup, boj, jež se zhusta vleče po celá století. Nejvyšší síly dosáhne boj tenkrát, když zájmy nabyly tvářnosti nabytých práv. Tu stojí dvě strany proti sobě, z nichž každá má na praporu svém heslo svatosti svého práva, jedna svatost historického práva, práva minulosti, druhá svatost věčně se rodícího a obrozujícího práva, základního práva člověčenstva na neustálé vznikání — spor to myšlenky práva se samou sebou, jež vzhledem k osobám, které všecku svou sílu a všechnu svou jsoucnost daly za své přesvědčení, a konečně orteli dějin propadají, má do sebe něco opravdu tragického. Všecky velké vymoženosti, jež může dějepis práva zaznamenati: zrušení otroctví, zrušení nevolnictví, svoboda pozemkového majetku, svoboda živností, víry a j. v., všecky tyto vymoženosti musily být teprve takto nejprudším, často po celá století trvajícím bojem dobývány a ne zřídka potoky krve, ale všady rozšlapaná práva ukazují cestu, po které se tehdy právo ubíralo. Neboť

»právo jest Hladolet, jenž své vlastní děti pohlcuje;«*) právo se může jen tím obroditi, že se vlastní minulosti zřídá. Konkrétní právo, které když jednou počátek vzalo, činí si nároky na neobmezené, tedy věčné trvání, jest dítě, jež pozvedá ruku proti své vlastní matce; ono se rouhá myšlence práva, když se jí dovolává, neboť myšlenka práva jest věčně vznikání, avšak to, co povstalo, musí zase ustupovati nově vznikajícímu, neboť,

— — Alles, was entsteht,
ist werth, dass es zu Grunde geht.

Tak nám předvádí tedy právo ve svém dějinném postupu obraz hledání, zápolení, zápasení, zkrátka klopotného namahání. Lidskému duchu, jež nevědomky koná na lidské řeči svou tvůrčí práci, nestaví se do cesty žádný násilný odpor, a umění nemusí přemahati žádného jiného odpůrce, než svou vlastní minulost: panující vkus. Avšak právo, co pojem účelový, uprostřed chaotického vlnění lidských účelů, snah, zájmů, musí bez ustání tápati, hledati, aby pravou cestu našlo, a když ji již našlo, teprv ještě zmocí odpor, který mu cestu zatarasuje. Jakkoliv není pochybnosti, že také tento rozvoj, právě jako rozvoj umění a mluvy, jest na jistých zákonech závislý a jednotný, liší se předce velice od vývoje umění a mluvy tím, jak se ve způsobě a formě ve skutečnosti vyvíjí, a musíme tudíž v tomto smyslu přirovnání Savignym učiněné, které tak rychle všeobecné platnosti dosáhlo, totiž přirovnání práva z jedné a mluvy a umění z druhé strany, rozhodně zamítnouti. Je-li však jako theoretický názor klamně, ale

*) Z mého spisu: »Geist des römischen Rechts,« II., 1, § 27, (v 4. vydání str. 70.).

nenebezpečné, tož zahrnuje jakožto politická zásada jedno z nejosudnějších bludných učení, jakáž lze jen mysliti, neboť chlácholí a odkazuje člověka tam, kde by jednati měl, a to jednati v plném, jasném vědomí účelu a s vynaložením všech svých sil, na to, že se věci samy sebou vyvinou a člověk, že učiní nejlépe, složí-li ruce v klín a bude-li v plné důvěře čekati, co z domnělého prázdroje práva: z národního právního přesvědčení, poznenáhla vyroste. Odtud se vysvětluje, proč jest Savigny a všickni jeho stoupenci takovými nepřáteli všeho zakročování zákonodárného*), odtud vysvětluje se, proč se naprosto zneuznává pravý význam obyčeje v Puchtově theorii o právu obyčejovém. Obyčej není u Puchty nic jiného, než pouhým poznávacím prostředkem právního přesvědčení; že se toto přesvědčení teprve samo tvoří, když se k jednání odhodlalo, a že teprve tímto jednáním osvědčuje svou sílu a tím i moc ovládati život — zkrátka, že také o obyčejovém právu platí zásada: právo jest »pojem moci,« — tomu všemu zůstal zrak tohoto znamenitého ducha naprosto uzavřen. Tím hověl Puchta jen duchu času, ve kterém žil. Neboť byl to čas romantické doby v německém básnictví, a kdo nezděsí se přenášení pojmu romantiky na půdu právnictví a kdo se neštítí práce, spolu srovnati příslušné směry na obojí půdě (básnictví a právnictví) dá mi snad za pravdu, tvrdím-li, že by se historická škola mohla rovněž tak nazývati romantickou. Jest to věru romantická, t. j. na bludném zidealizování minulých poměrův se zakládající představa,

*) Stahl Savignyho v tomto ohledu až zkarikoval v jedné ze svých sněm. řečí, o níž zmínku činím ve svém spise: »Geist des römischen Rechts,« II., § 25, v pozn. 14.

že se právo bez bolesti, bez namahání, bez činů utváří, jako polní rostlina; drsná skutečnost učí nás o pravém opaku. A nikoliv jen nepatrný kus skutečnosti, jež sami před sebou máme a který nám skoro všady předvádí nejúsilovnější namahání národů, jak by upravili své poměry právní, dojem zůstává tentýž, kamkoliv zraky své pohřzíme do minulosti. A tak zbude theorii Savignyově jen ještě doba předhistorická, o níž se zpráv naprosto nedostává. Ale mají-li se již jednou o této době pronášeti domněnky, tož postavil bych naproti domněnce Savignyově, která z oné doby učinila jeviště nevinného, klidného utváření práva z vnitřního přesvědčení lidu, domněnku svou, oně úplně odporující, a bude se mi musit přiznati, že moje domněnka má pro sebe alespoň analogii viditelného historického práva, a jakož se domnívám, také tu přednost, že je psychologicky pravděpodobnější. Pravěk! Bylo jedenkrát modou, vyšperkovati právě všemi krásnými vlastnostmi: pravdivostí, upřímností, věrností dětinou myslí, zbožností, a na takovéto půdě by bylo zajisté také právo mohlo se vyvinovati beze všeho jiného popudu, leč mocí právního přesvědčení; pěsti ani meče nebylo by nikterak potřebí. Avšak za našich dnů ví již každý, že zbožný onen právěk vyznamenával se právě opačnou tvárností, surovostí, ukrutenstvím, nelidskostí, lstivostí a šalebností a domněnka, že by se byl snadnějším způsobem domohl svého práva než všickni pozdější věkové, sotva najde už víry. Já pak jsem toho přesvědčení, že úsilí, které právěk v této věci musil vynaložiti, bylo ještě klopotnější a že i samy nejjednodušší zásady právní, jak na př. svrchu uvedené zásady starého římského práva o pravomoci vlastníkové, požadovati svou věc od kohokoliv, u koho

ji nalezl, a o pravomoci věřitelově, prodati svého dlužníka, nemůže-li platiti, za hranice za otroka, musily být teprve krutým bojem vymoženy, než se dočkaly všeobecného uznání. Avšak, nechť tomu je jakkoliv, nechme pravěk pravěkem; zpráva, kterou ověřené dějiny nám o původu práva podávají, může nám postačiti. Zpráva tato však praví: zrození práva bylo jako zrození člověka pravidelně prováděno prudkými bolestmi porodními.

A máme snad hořekovati, že jest tomu tak? Právě okolnost, že právo národům nepadá do klína bez všeho přičinění, že musili za právo zápasiti, bojovati a krváceti, právě tato okolnost upevňuje mezi nimi a jejich právem onen důvěrný svazek, jako mezi matkou a dítětem, když za ně při porodu nasadila vlastní život. Právo bez přičinění nabyté stojí na stejném stupni s dítky, které čáp přinesl: co čáp přinesl, může zase liška nebo luňák odnésti. Ale matka, která dítě porodila, nedá si je odnésti, a právě tak národ ona práva a zařízení, kterých si krvavou prací vydobyl. Ba může se přímo říci: horoucnost lásky, s jakou národ lne k svému právu a si je brání, řídí se dle toho, mnoho-li namahání a klopoty stálo. Nikoliv pouhý obyčej, nýbrž obět kuje ze všech nejpevnější pásku mezi národem a jeho právem, a kterému národu jest Bůh obzvláště milostiv, tomu nedává darem toho, čeho potřebuje, ani mu neusnadňuje práci, má-li si toho dobytí, nýbrž přitěžuje. V tomto smyslu neváhám přímo tvrditi: boj, jehož vyžaduje právo, aby na svět přišlo, není žádnou kletbou, ale požehnáním.

A nyní se vracím k boji za subjektivní nebo konkrétní právo. Boj ten bývá podnícen porušením nebo zadržením tohoto práva. Jelikož žádné právo, ani jednotlivcův, ani národů, není chráněno před

tímto nebezpečím, — neboť proti zájmu oprávněnce, udržeti je v platnosti, stojí vždy zájem druhého, nešetřiti ho — plyne z toho, že se tento boj ve všech oborech práva opětuje: v nížinách soukromého práva rovněž tak, jako na výši práva státního a práva národův. Mezinárodní domáhání se porušovaného práva válkou, odpor národa, prováděný odbojem, vzbouřením, revolucí proti libovůli a porušování ústavy se strany státní moci, uskutečňování soukromého práva t. zv. zákonem lynchovním, pěstním a zábojním právem středověkým a jeho poslední zbytek za naší doby: soubor, a konečně jeho upravené hájení naším nynějším občanským soudem, co jsou při vši své různosti sporného předmětu a sázky, forem a rozsáhlosti boje jiného, než formy a výjevy téhož boje za právo? Vezmu-li pak ze všech těchto forem boje formu nejstřízlivější: zákonitý boj za soukromé právo ve formě procesu, tož neděje se to proto, že má právě tento boj pro mne jako právníka největší zajímavost, nýbrž že právě při něm jest pravý stav věci nejvíc v nebezpečení, že bude zneuznáván jak nepravníky, tak i samými právníky. Ve všech ostatních případech jeví se to zřejmě a s naprostou určitostí. Že se jedná o statky, které i nejvyšší oběti zasluhují, pochopí i nejprostší rozum a nikdo tu nevystoupí s otázkou: nač bojovati, proč ne raději popustiti? Ale při onom boji o soukromé právo mají se věci naprosto jinak. Proto, že se boj ten otáčí kolem poměrně nepatrných zájmů, pravidelně kolem otázky, co jest mé a co tvé; dále, že tato otázka jest tak nevyhnutelně prosaickou, odkazují obě tyto okolnosti, jak se zdá, tento boj výhradně do oboru střízlivé rozpočítavosti a životního rozvažování; a formy, v jakých se pohybuje, jejich mechančnost

a konečně to, že jest každé volné, mocné vyniknutí osobnosti vyloučeno, vše to má do sebe málo způsobilosti, aby zeslabilo onen nepříznivý dojem. Ovšem měl i boj za soukromé právo kdysi svou dobu, kdy samu osobnost volal na zápasíště a kde právě tím pravý význam boje patrně se jevil. Když ještě meč rozhodoval spor »mé« a »tvé,« když rytíř středověku odpůrcovi poslal odpovědný list, mohl také neúčastník ukázati, že se při tomto boji nejedná pouze o cenu věci, o odvrácení nějaké peněžité ztráty, nýbrž že v té věci osoba sebe samu, své právo a svou čest dává v sázku a hájí.

Avšak nebude nám třeba dávno uplynulé poměry vyvolávati, abychom z nich vysvětlili, co dnes, byť i formou jinaké, přece co do věci úplně totéž jest, jako tehdy. Pohled na zjevy nynějšího života a psychologické pozorování samých sebe prokáže nám tytéž služby.

Bylo-li právo porušeno, vnucuje se každému oprávněnci otázka: má-li svého práva hájiti, odpůrci se postaviti na odpor, tedy bojovati, anebo má-li, aby se boji vyhnul, nechat právo na holičkách; tohoto rozhodnutí nemůže ho nikdo sprostiti. Ať si dopadne, jak chce, v obojím případě jest rozhodnutí spojeno s obětí, v jednom případě obětuje se právo pokoji a v druhém případě pokoj právu. Zdá se tudíž, že otázka soustředí se v ten smysl: která obět jest snesitelnější dle individuálních poměrův tohoto případu a osoby. Boháč upustí k vůli pokoji raději od sporného, proň nepatrného obnosu, chudáč ale, pro nějž je tento obnos poměrně značný, upustí raději od pokoje. Na tento způsob by se otázka boje za právo rozvinula vlastně v jednoduchý příklad početní, při němž se výhody a nevýhody

odvažují na obou stranách jako na vážkách a dle toho se rozhodnutí činí.

Že tomu ve skutečnosti není tak, ví každý z nás. Každodenní zkušenost nám staví na oči soudní rozepře, při kterých cena sporného předmětu v pranižádném poměru není k předvídanému vynaložení úsilí, rozčilenosti a nákladu. Nikdo, komu spadl tolar do vody, nevynaloží dva toлары, aby jej zase dostal, — pro něho jest otázka, mnoho-li má na to vynaložiti, skutečně holým početním příkladem. Proč ale neví nic o početním příkladu při soudní rozepři? Neříkej nikdo, že se spoléhá, že v rozepři vyhrá a očekává, že útraty uvaleny budou na jeho odpůrce. Právník ví, že i zcela určitá vyhlídka, že se bude muset vítězství draze zaplatiti, neodvrátí mnohou stranu od rozepře; jak často musí právní přítel, jenž byl svému svěřenci vyložil, jak špatně na tom jest jeho věc, a jemu radí, aby od rozepře upustil, slyšeti odpověď: jsem pevně odhodlán rozepři dále vésti, ať stojí co stojí.

Jak si vyložíme takovéto jednání, přímo protirozumnové se stanoviska rozumového výpočtu prospěchů?

Odpověď, kterou na tuto otázku obyčejně slycháme, jest známa: jest to prý ten neblahý zlozvyk sudivosti, pouhá záliba ve sporu, neodolatelná touha, na odpůrcovi se vymstíti, byť bychom i určitě věděli, že to musíme zrovna tak draho, anebo ještě draže zaplatiti než on sám.

Nechme zatím sporu soukromých osob a myslíme si na jejich místě dva národy. Jeden národ odňal druhému bezprávně čtvereční míli pusté, bezcenné půdy; má poškozený národ pustiti se do války? Pohlížejme na tuto otázku s téhož stanoviska, s kterého ji posuzuje theorie o sudičství

Největší v soudce pro
že Tyrchovo úběh

sedlákově, jemuž souseď odoral několik stop půdy anebo naházal kamení na jeho pole. Co znamená čtvereční míle pusté půdy proti vojně, jež stojí tisíce lidských životův, jež hoře a bídu vnáší do chatrčí i do palácův, pohlcuje miliony a miliardy státního pokladu a dost možná ohrozí i celý stát! Jaká to pošetilost, podniknouti za takovou cenu boje takové oběti!

Tak by musil zníti úsudek, kdyby sedlák i národ byli posuzováni s téhož stanoviska stejnou měrou. A přece nebude nikdo národu dávatí tutéž radu jako sedlákovi. Každý cítí, že by národ, jenž by mlčel k takovému porušení práva, podepsal si vlastní svůj ortel smrti. Národu, kterému může souseď vzítí beztrestně čtvereční míli půdy, budou odňaty i ostatní míle, až konečně nebude mít nic svého a přestane jakožto stát žítí, a takový národ také lepšího osudu ani nezasluhuje.

Avšak, má-li národ brániti se k vůli čtvereční míli, aniž se tázal po její ceně, proč nemá sedlák totéž činiti k vůli kousku půdy? Máme ho snad odbýti pořekadlem: Quod licet Jovi, non licet bovi? A jako nebojuje národ snad za tuto čtvereční míli, nýbrž k vůli sobě samému, k vůli své cti a své neodvislosti, rovněž tak nejedná se při procesech, kdy záleží žalobci, aby se bránil proti porušování svého práva, pouze o nepatrný sporný předmět, nýbrž běží tu o ideální účel: o uhájení osoby a jejího právního citu. Vzhledem k tomuto cíli nepadají více u oprávněnce na váhu žádné oběti ani nepřijemnosti, které rozepře mítí bude v zápětí, — účel vynahrazuje všechny výlohy. Nikoliv rozpočítavý peněžní prospěch nenutká uraženého do rozepře, nýbrž mravní bol nad zkušným neprávím; nejde mu o to, aby zase vydobyl onoho

předmětu, — možno že sporný předmět věnoval hned předem chudinskému ústavu, jak se stává zhusta v takových případech, když se chce ukázati, který vlastně podnět k rozepři jej vede, nýbrž o to jde, aby svému právu dobyl uznání. Vnitřní hlas mu praví, že nesmí ustoupiti, že se nejedná o bezcenný předmět, nýbrž o jeho osobnost, o čest, o jeho právní cit, o vlastní sebevážnost — zkrátka, rozepře rozvine se pro něho z prosté otázky prospěchu v otázku charakteru: uplatnění anebo obětování osobnosti.

Avšak zkušenost rovněž ukazuje, že mnozí jiní v podobných okolnostech rozhodnou se právě opačným směrem: pokoj jest jim milejší, než klopotně uhajované právo. Jaký máme učiniti si úsudek o takovýchto případech? Máme jednoduše říci: to jest věc individuální chuti a povahy, jeden jest svárlivější, druhý mírumilovnější; se stanoviska práva lze obojí stejně ospravedlniti, neboť právo ponechává oprávněnci na vůli, chce-li své právo uplatniti anebo je nechat na holičkách? Pokládám takovýto náhled, s jakým se v životě nezřídka setkáváme, za nejvyš zavržitelný, nejnitřnější podstatě práva svrchované odporující; kdybychom si mohli pomysliti, že by takovýto náhled se někde stal všeobecným, tam bylo by veta po samém právu, neboť kdežto právo má-li obstáti, potřebuje mužného odporu proti bezpráví, káže tento náhled zbabělý útěk před bezprávím. Já kladu naproti onomu náhledu tuto zásadu: Odpor proti mrzkému, samu osobu k odporu vybízejícímu bezpráví jest povinností, proti takovému bezpráví a porušování práva, které způsobem, jakým se děje, vyznačuje se nevážností k osobě, urážlivostí. Odpor ten jest povinností oprávněnce k sobě samému, neboť jest

příkazem mravního sebezachování — jest i povinností k celku, neboť jest nezbytný, má-li právo obstáti.

Boj za právo jest povinností oprávněnce k sobě samému.

Uhájení vlastního života jest nejvyšším zákonem všeho živého stvoření; jevíť se v pudu sebezachování každého tvora. Člověku však nejde pouze o hmotný život, nýbrž o život mravní, a jednou z podmínek tohoto jest právo. V právu má a chrání si člověk podmínku svého mravního bytí — bez práva klesá na stupeň zvířete*), jakž i Římané zcela důsledným způsobem stavěli otroky se stanoviska abstraktního práva na stejný stupeň se zvířaty. Uhájení práva jest tudíž povinností mravního sebezachování, — úplné vzdání se práva, nyní sice nemožné, druhdy ale možné, jest mravní sebevraždou. Právo jest však jen souhrnem jednotlivých ustanovení (institutů), každé z nich zahrnuje vlastní podmínku mravního bytí:**) vlastnictví právě jako manželství, smlouva rovněž jako čest, upustiti od některé z těchto podmínek jest tudíž právně tak nemožno, jako vzdáti se veškerého práva. Co však jest možno, jest útok na některou z těchto podmínek, a odraziti tento útok, jest povinností subjektu. Neboť tím, že právo abstraktně přiznává tyto životní podmínky, není věc hotova: podmínky ty musí býti konkrétně se strany

*) V novele: Michael Kohlhaas od Jindřicha Kleista, o níž ještě obšírněji promluví, vkládá básník svému hrdinovi v ústa tato slova: Raději býti psem, měl-li bych být nohama šlapán, než člověkem!

**) Důkaz jsem podal ve svém spise O účelu práva (sv. I., str. 434, vyd. 2. str. 443) a definoval jsem právo jakožto zabezpečení životních podmínek lidstva pomocí státní.

subjektu hájeny; podnět k tomuto hájení však zavdává libovůle, jakmile se opovází, některé z nich se dotknouti.

Ale každé bezpráví není libovůlí, t. j. není zprotivením se ideí práva. Držitel mé věci, jenž se pokládá sám za vlastníka, nepopírá v mé osobě ideu vlastnictví, naopak, on se té idey dovolává pro sebe samého; spor mezi námi oběma točí se jen o to, kdo z nás je vlastníkem. Ale zloděj a loupežník staví se mimo právní obor vlastnictví, popírají v mém vlastnictví zároveň ideu vlastnictví a tím podstatnou životní podmínku mé osobnosti. Pomysleme si, že by počínání jejich stalo se všeobecným, pak by vlastnictví v zásadě více ani prakticky nebylo. Proto nezahrnuje jejich skutek pouze útok na mou věc, nýbrž zároveň proti mé osobě, a je-li mou povinností, hájiti si osobnost, platí v tomto případě i povinnost, hájiti si podmínky, bez nichž není osobnosti — háje majetek hájí napadený i sebe, svoji osobnost. Jenom konflikt mezi povinností hájiti vlastnictví, a mezi vyšší povinností, zachovati vlastní život, kterýžto konflikt skutečně nastává v tom případě, když mi loupežník dá na vybranou buď život, buď peníze, může býti omlučeno vzdání se majetku. Ale nepřihlížíme-li k tomuto případu, jest povinností každého k sobě samému bojovati všemi po ruce jsoucími prostředky proti zneuznávání práva ve své osobě; strpí-li toto zneuznávání, strpí moment bezprávnosti ve svém životě. K tomu však nesmí nikdo býti napomocen. Naproti držiteli mé věci bona fide jsem jakožto její majitel v docela jiném postavení; zde otázka, co bych měl počíti, není otázkou mého mravního citu, mého charakteru, mé osobnosti, nýbrž zcela prostou otázkou zájmovou, neboť nejde o nic jiného, než

o cenu té věci, a v tomto případě jest úplně ospravedlněno, odvažují-li výšku sázky a výhry a možnost toho i onoho výsledku a učiním-li teprve dle toho své rozhodnutí: pustím-li se do rozepře, upustím-li od rozepře, vyrovnám-li se.*) Vyrovnání jest koincidenčním bodem při takovém na obou stranách předsevzatém počtu pravděpodobnosti a za předpokladů, jaké tuto činím, jest nejen nejspolehlivějším ale i nejsprávnějším rozřešením sporu. Je-li ho přes to někdy tak těžko docílit, ba odmítají-li obě strany při stání nezřídka i s obhajci svými už předem všeliké jednání o smír, má to svůj důvod nejen v tom, že každá strana myslí, že v procesu vyhraje, nýbrž v tom, že každá ze sporných stran předpokládá při druhé straně vědomé konání bezpráví, zlý úmysl. Tím otázka, byť se v rozepři pohybovala úplně ve formách objektivního bezpráví (reivindicatio), jeví se psychologicky pro stranu zcela tak, jako v hořejším případě jeví povahu vědomého porušení práva, a se strany subjektu jest tvrdošijnost, s jakou subjekt útok na své právo odráží, právě tak odůvodněna a mravně ospravedlněna, jako naproti zloději. Chtěl-li by kdo v takovém případě odstrašovati jednu stranu ukazováním na útraty a jiné následky rozepře a od

*) Uvedené místo bylo by mě mohlo chrániti proti překrucování, že prý hlásám vůbec boj za právo, aniž se ohlížím na konflikt, pro který vzniká. Prohlásil jsem hájení práva za sebehájení osobnosti a tudíž za čestnou záležitost a mravní povinnost jen tehdy, když po samé osobnosti se nohama šlape porušováním jejího práva. Bylo-li možno neviděti tohoto tak důrazně vytknutého rozdílu a mně přičítati absurdní názor, že by hádka a spor byly něčím krásným a sudivost a hádavost byly ctností, mohl bych si to vysvětliti jen tak, že jde buď o nepoctivost, jež nepohodlný jí názor překrouť, aby jej mohla vyvrátiti, anebo že jde o ledabylé čtení, jež neví na konci knihy, co četlo na začátku.

rozepře odvraceti nejistotu výsledku, bylo by to psychologickým přehmatem, neboť pro stranu není tato otázka žádnou otázkou prospěchu, nýbrž otázkou raněného právního citu; jediný bod, při kterém by se mohla páka nasaditi s výsledkem, jest: předpokládání zlého úmyslu odpůrcova, jakýmž předpokládáním se dává strana věsti; podaří-li se vyvrátiti toto předpokládání, bývá vlastní nerv odporu přetát a strana jest přístupna chladněji uvažovati o věci se stanoviska prospěchu a tím jest i ochotna k vyrovnání. Jaký tvrdošijný odpor často předpojatost strany činí proti takovému pokusům, ví dobře každý praktický právník a myslím, že mi přisvědčíte, tvrdím-li, že tato duševní nepřístupnost, tato houževnatá nedůvěřivost není nic jen individuálního, nahodilou povahou osoby podmíněného, nýbrž že v tomto ohledu rozhodnými činiteli jsou všeobecné protivy vzdělanosti a povolání. Nejnepřekonatelnější jest tato nedůvěra u sedláka. Tak zvaná sudivost, z jakéž bývá obviňován, není nic jiného, než souhrnem dvou právě pro něho charakteristických činitelův: silného smyslu pro vlastnictví, abych neřekl lakotnosti, a nedůvěry. Nikdo jiný nehájí tak svého prospěchu a nikdo nedrží se toho, co má, tak pevně, jako sedlák, a přece neobětuje, jak známo, nikdo veškeren statek a jmění své tak lehce soudní rozepři jako on. Na oko zdá si to odporovati a přece se ve skutečnosti úplně vysvětluje. Neboť právě jeho silně vyvinutý smysl pro vlastnictví činí jeho bolest tím větší a tím i jeho účinný odpor prudší. Sudivost selská není nic jiného, než poblouděním vlastnického smyslu následkem nedůvěřivosti, poblouděním, jakéž podobně jako v lásce žárlivost, svůj osten proti sobě samému obrací, ničíc právě to, co si hledělo za chrániti.

Zajímavé potvrzení toho, co jsem právě byl řekl, poskytuje právo starořímské. Zde nedůvěra sedlákova, která při každém právním sporu větří zlý úmysl odpůrcův, nabyla přímo formy právních zásad. Všady, i také v případech, ve kterých jde o právní spor, při němž každá z obou sporných stran může jednati bona fide, musí strana prohravší odpykati trest za odpor, jež činila dobrému právu druhé strany. Podrážděnému právnímu citu nedostává se jednoduchým znovuvvedením práva v platnost ještě žádného zadostučinění, nýbrž požaduje ještě zvláštního dostiučinění za to, že odpůrce, ať svou vinou, ať bez viny, popíral právo. (Viz níže.) Kdyby bylo našim sedlákům uloženo ustaviti právo, znělo by bezpochyby také tak, jako u jejich starořímských druhů. Ale již v Římě byla nedůvěra v právo zásadně přemožena kulturou, když se začaly rozeznávati dva druhy bezpráví: zavinené a nezavinené, anebo subjektivní a objektivní (v Hegelově mluvě »nepodjaté bezpráví«).

Tato protiva mezi objektivním a subjektivním bezprávím jest v zákonodárném i vědeckém směru nad míru důležitá. Ona vyjadřuje, jak právo na věc pohlíží se stanoviska spravedlnosti, a tudíž vyměřuje následky bezpráví podle jakosti jeho. Ale pro názor subjektu, pro způsob, jak právní jeho cit, neřídící se dle abstraktních pojmův systému, rozněcuje se učiněným mu bezprávím, není tato protiva nikterak rozhodnou. Okolnosti mohou v některém zvláštním případě býti takové, že oprávněnc má všecku příčinu, při právním sporu, jenž podle zákona spadá pod hledisko objektivního porušení práva, předpokládati u odpůrce zlý úmysl a vědomé spáchání bezpráví, — a tento úsudek subjektu bude právem rozhodovati při tom, jak si

bude subjekt počínati proti odpůrcovi. Že pak mi právo proti dědicovi mého dlužníka, kterýžto dědic o dluhu nic neví a zaplatiti pod tou podmínkou chce, předložím-li důkazy o dluhu, poskytuje tutéž *condictio ex mutuo* jako proti samému dlužníkovi, který nestydatým způsobem popírá, že by mu bylo co půjčeno, aneb který bez příčiny půjčku oplatiti se zdráhá, to vše mi nebude vaditi, abych jednání toho i onoho spatřoval ve zcela rozličném světle a dle toho i své jednání zařídil. Dlužník jest u mne na stejném stupni se zlodějem, hledí vědomky mne připraviti o to, což mého jest, v osobě jeho jest vědomé bezpráví, které se proti právu vzpouzí. Dědic dlužníkův stojí ale na rovni s bona fide držitelem mé věci, nepopírá zásadu, že dlužník musí platiti, nýbrž popírá jen tvrzení mé, že by sám byl dlužníkem, a vše, co jsem svrchu pověděl o držiteli bona fide, platí také o něm. S dědicem bych se vyrovnal, anebo, nejsem-li si jist, že vyhraju, od soudního řízení zcela upustil, ale proti dlužníkovi, jenž mne chce v mém dobrém právu zkrátiti, jenž spekuluje na moji nechuť před procesem, moji pohodlnost, lhostejnost, slabost, musím se svého práva domáhati stůj co stůj; neučiním-li tak, nevydávám pouze toto právo v šanc, nýbrž právo vůbec.

Čekám, že se bude proti dosavadnímu uvažování namítati: co ví lid o právu vlastnictví, o právu závaznosti jakožto mravních podmínkách existence osoby? Lid toho zajisté neví, ale necítí-li, jest jiná otázka, a doufám, že budu moci ukázati, že tomu tak jest. Co ví lid o ledvině, plicích, játrech, jakožto podmínkách fysického života? Ale píchnutí v plicích, bolest v ledvinách nebo játrech cítí každý a rozumí napomenutí, jaké mu píchnutí

dává. Tělesná bolest jest signálem nějakého porušení v ústrojí tělesném, známkou, že působí tu nějaký zhoubný vliv; tělesná bolest otevírá nám oči, že hrozí nebezpečí, a napomíná nás utrpením které nám připravuje, abychom se jemu v čas opřeli. Zcela totéž platí o mravní bolesti, kterou působí úmyslné bezpráví, libovůle. Rozličná jsou co do síly, právě jako bolest fysická, podle toho, jaká jest subjektivní důtklivost, jakým způsobem stalo se porušení práva a co bylo předmětem toho porušení — o čem později šře promluvíme — dostavuje se tato bolest zajisté jakožto mravní bolest při každé osobnosti, která ještě není naprosto otupena, t. j. která si ještě nenavykla na opravdovou bezprávnost, a vyzývá ji k boji proti příčině, která bolest způsobuje, ne tak proto, aby se pocitu bolesti učinil konec, ale spíše proto, aby zachováno bylo zdraví, jemuž hrozí při nečinném snášení bolesti nebezpečí. — V onom případě připomíná se povinnost mravního sebezachování, jako napomíná nás fysická bolest, abychom se fysicky zachovali. Vezměme nejméně pochybný případ, případ urážky na cti, a myslíme si stav, u něhož cit pro čest je nejvíce vyvinut, stav důstojnický. Důstojník, který trpělivě snesl urážku na cti, stal se jakožto důstojník nemožným. Proč? Zachovati si čest jest povinností každého, proč klade právě stav důstojnický větší důraz na konání této povinnosti? Poněvadž má pravý cit toho, že statečné uhájení osobnosti právě pro něho jest neodbytnou podmínkou celého jeho postavení, že stav, jenž co do své povahy má být vtělenou osobní statečností, nemůže zbabělost svých spoluúduv trpěti, aby sám sebe nezlehčil.*) Porovnejme s tím našeho sedláka.

*) Viz o tom více v mém spise »Zweck im Recht«, sv. II., str. 302.—304. (vyd. II. str. 304.—306.)

Ten, který se vši tvrdošijností hájí svůj majetek, jeví v záležitosti své cti nápadnou necitlivost. Jak to vyložiti? Z téhož správného cítění, kterých podmínek zvláště potřebuje ke své existenci právě jako u důstojníka. Jeho povolání neodkazuje jej na statečnost, nýbrž na práci, již hájí ve svém majetku. Práce a majetek jest sedlákovou ctí; líný sedlák, jenž svoji roli neudrží v pořádku anebo lehkomyšlně, co měl, probje, jest u svých vrstevníků rovněž tak v opovržení, jako důstojník u ostatních důstojníkův, když o svou čest nedbá, ale žádný sedlák nebude druhému sedláku mříti za zlé, nedal-li se k vůli urážce do prance nebo do procesu, ani důstojník důstojníkovi, není dobrým hospodářem. Pro sedláka jest pozemek, jež vzdělává, a dobytek, jež odchovává, základem jeho celé existence a proti sousedovi, jenž mu na několik stop odoral půdy, aneb proti honákovi, jenž mu za jeho vola peníze zadržuje, počíná svým způsobem, t. j. ve způsobě procesu s nejrozhořčenější vášní vedeného, zcela týž boj za své právo, jaký důstojník s kordem v ruce začne proti tomu, kdo jej na cti urazil. Oba obětují se při tom s naprostou bezohledností, na následky neberou ohledu žádného. A musí tak činiti, neboť jen tak řídí se poslušně zvláštním zákonem mravního sebezachování. Posadte tytéž lidi na křesla porotců a necht jednu rozhodují důstojníci o zločinech proti majetku, a sedláci o urážkách na cti, a podruhé at vystřídají své úlohy, jak rozdílné budou v obojím případě rozsudky! Jest známo, že není přísnějších soudcův v záležitostech majetkových, než jsou sedláci. Ačkoliv sám v tom ohledu nemám zkušenosti, přece bych se vsadil, že pořídí soudce tehdy, když sedlák zadá žalobu pro urážku na cti, se svými

smiřovacími návrhy mnohem snáze, než když sedlák žaluje pro krádež. Sedlák v starém Římě spokojil se, dostal-li za políček 25 asův, a vyrazil-li mu kdo oko, byl přístupen jednání, smlouvání a vyrovnal se, na místě aby, k čemu též měl právo, také jedno oko vinníku vyrazil. Ale naproti tomu požadoval od zákona právo, aby směl zloděje, jež při činu samém postihl, podržeti za otroka, a když by se vzpouzel, jej skoliti, a zákon mu toto právo udělil. Tam šlo jen o jeho čest a tělo, zde o jeho statek a majetek.

Do třetice bych k nim přidružil obchodníka. Co jest důstojníkovi čest, sedlákoví majetek, to jest obchodníkovi úvěr. Zachování úvěru jest pro kupce životní otázkou a kdo by ho obvinil, že je nedbalým v konání převzatých závazků, zasáhl by jej citelněji, než ten, kdo by jej osobně urazil nebo okradl. Také srovnává se to se zvláštním tímto postavením kupce, omezily-li nové zákonníky zločin lehkomyšlného a podvodného bankrotu více a více na kupce a na osoby s ním na rovni stojící.

Účel mého posledního výkladu nezáležel v tom, vysloviti onu prostou skutečnost, že právní cit jest dle rozdílnosti stavu a povolání rozdílně dráždivý, an citovou stránku porušování práva posuzuje pouze dle měřítka zájmu stavu svého, nýbrž tato skutečnost měla mi jen k tomu sloužiti, abych pomocí jí postavil jinou, daleko důležitější pravdu v pravé světlo, zásadu totiž, že každý oprávněnc hájí ve svém právu vlastně mravní podmínky svého života. Ta okolnost totiž, že se největší dráždivost právního citu při třech svrchu uvedených stavech právě v oněch stránkách jeví, ve kterých jsme poznali nejvlastnější podmínky životní těchto stavův, dokazuje nám, že se reakce právního citu

neřídí jako obyčejná rozčilení pouze dle individuálních momentův letory a povahy, nýbrž že tu zároveň spolupůsobí moment sociální: pocit, že právě tohoto právního institutu jest nevyhnutelně potřebí zvláštnímu životnímu účelu onoho stavu. Výše energie, s jakou právní cit opírá se porušování práva, jest v mých očích bezpečným měřítkem onoho stupně síly, s jakou osobnost, stav neb národ vycituje dosah práva, jak práva vůbec, tak každého jednotlivého institutu právního pro sebe a své zvláštní účely životní. Tato zásada má pro mne zcela všeobecnou platnost, platí rovněž pro právo veřejné jako soukromé. Tatáž dráždivost, kterou rozliční stavové vzhledem k porušení všech těch institutů právních osvědčují, které u vysoké míře tvoří základ jejich existence, vyskytuje se také u rozličných států vzhledem k těm zařízením, ve které jejich vlastní životní princip jeví se vtělen. Měřítka jejich dráždivosti a tím i ceny, jakou oněm zařízením přikládají, jest trestní právo. Nápadná rozdílnost, jaká panuje v trestním zákonodárství co do mírnosti a přísnosti, má svůj důvod z velké části v svrchu uvedeném hledisku životních podmínek. Každý stát trestá ony zločiny nejpřísněji, které vlastní jeho životní princip ohrožují, při ostatních zločinech nechává platiti nápadnou a nepoměrnou mírnost. Theokracie prohlásí rouhání bohu a modloslužbu za zločin, jenž smrti zasluhuje, kdežto v posunutí polní meze shledává jen prostý přestupek (mosaické právo). Naproti tomu bude stát rolnický každé posunutí mezníka stíhati celou přísností trestu, ale rouhače nejmírnějším trestem odbude (starořímské právo). Obchodní stát zařadí na první místo mezi zločiny falšování mincí a vůbec padělatelství, vojenský stát neposlušenství čili insub-

ordinaci, služební přečiny a pod., absolutní stát velezradu, republika bažení po královské moci, a každý bude na tomto místě počínati si s přísností, jaká jest v příkrém odporu se způsobem, jakým stihá ostatní zločiny. Zkrátka právní cit státův i osobností reaguje tu nejprudčeji, kde se cítí zpříma ohroženými v nejvlastnějších podmínkách životních*)

Jako zvláštní podmínky stavu a povolání mohou poskytnouti jistým právním zařízením vyšší důležitosti a následkem toho zvýšiti citlivost právního citu proti jich porušování, tak mohou zase podmínky stavu a povolání naopak v obojím směru přivoditi zeslabení citlivosti. Služebná třída nemůže cit cti stejnou měrou v sobě pěstovati, jako ostatní vrstvy společnosti; její postavení podmiňuje nejedno pokolení, proti kterémuž jednotlivec marně se opírá, pokud je stav snáší; osobnosti se živým citem cti nezbyvá v takovémto postavení nic, než buďto nároky své zmenšiti na míru, jaká je obvyklá u osob jí rovných, anebo se vzdáti toho povolání. Jen tehdy, když podobné cítění se stane všeobecným, otvírá se jednotlivci vyhlídka, že bude moci sílu svou, na místě co by ji v marném boji zmrhal, ve spolku se stejně smýšlejícími v tom směru užitečně vynaložiti, aby zvýšil úroveň stavovské cti, čímž nemíním pouze osobní čest, nýbrž také vyšší její objektivní uznání se strany ostatních vrstev společnosti a od zákonodárstva. Po této stránce se postavení služební třídy za posledních padesát let značně zlepšilo.

Co jsem řekl o cti, platí také o majetku. Také

*) Znalec ví, že jsem ve svrchu uvedených poznámkách použil jen ideí, jakéž v nesmrtelnou svou zásluhu nejprve poznal, ocenil a v soustavu uvedl Montesquieu. (Sur l'esprit des lois.)

dráždívoť vzhledem k majetku, pravý smysl pro majetek — nerozumím tím pud vřdělečný, honěni se po penězích a statcích, nýbrž onu mužnou mysl majetníka, při níž jsem za vzor svrchu uvedl sedláka, tedy majetníka, jenž svůj majetek hájí ne snad proto, že majetek má cenu, nýbrž proto, že jest jeho vlastním, — také tento smysl může se za vlivu nezdravých poměrů a okolností zeslabiti. V jaké souvislosti jest věc, která jest mou, — tak přemnozí lidé říkávají — s mou osobností? Ona mi slouží za prostředek k udržování života, k vřdělku, k požitku; ale jako není mravní povinností shon po penězích, rovněž není mravní povinností, abych k vůli nepatrné částce se pustil do procesu, jenž by mne mnoho peněz a času stál a můj poklid rušil. Jediná pohnutka, která mne při právním hájení majetku má vésti, jest táž, která mne vede při vydělávání a vynakládání toho majetku, totiž: můj zájem, proces o »mé« a »tvé« jest pouze otázkou prospěchu.

Co mne se týče, nemohu v takovémto ponětí o majetku viděti než zvrhlost zdravého smyslu pro majetek a příčinu toho spatřuji pouze v pošinutí přirozených poměrů majetkových. Ani bohatství ani přepych nečiním za to odpovědnými, — v obojím nespátřuji nebezpečí pro právní smysl národa — činím odpovědnými za to nemravné poměry výrobní. Historické zřídlo a mravní oprávněnost majetku jest práce; nemíním pouze práci rukou a paží, nýbrž také práci ducha a vloh a přiznávám nejen samému pracujícímu, nýbrž také jeho dědicům právo na výrobek práce, t. j. shledávám v dědičném právu nevyhnutelný důsledek zásady práce, neboť mám za to, že se nesmí pracujícímu zbraňovati, aby požitek sobě odepíral a jej jak za živa

tak po své smrti jiným osobám ponechával. Jenom trvalým spojením s prací může se majetek udržeti čilým a zdravým, jenom při tomto zřídle, z něhož nepřetržitě musí na novo prýštiti a se osvěžovati, objevuje se, čím člověku jest, jasný a průhledný až na dno. Ale čím víc se vzdaluje od svého zřídla a níže přichází do krajin lehkého nebo naprosto bezpracného výdělku, tím kalnějším stává se proud, až konečně v bahně bursovní hry a podvodného filutářství akcionářského ztrácí všelikou stopu toho, čím původně býval. Na těchto místech, kde se poslední zbytek mravní idey majetku vytratil, nemůže ovšem být ani řeči o citu mravní povinnosti k hájení majetku; smyslu pro majetek, jaký žije v každém, kdo si svůj chléb v potu tváří musí vydělávati, nedostává se zde vůbec porozumění. Nejhorší při tom jest bohužel, že takovýmito příčinami způsobený smysl a navyklost života poznenáhla proniká i do takových kruhův, ve kterých by se bez jiných samy o své újmě nikdy byly nevyvinuly.*) Vliv milionův, bursovní hrou nabytých, jest cítiti až dolů do chatrčí, a týž muž, který by v jiných okolnostech vlastní zkušeností byl poznal, jakým požehnáním jest práce, cítí ve vysilujícím tlaku této atmosféry bursovní pouze tolik, že jest práce kletbou, — komunismus daří se jen v onom bahně, kde idea majetku naprosto pobloudila, při zřídle práce není komunism znám. Zkušenost, že názor panujících kruhův o majetku neobmezuje se pouze na ty kruhy, nýbrž že se také ostatním vrstvám společnosti sděluje, osvěd-

*) Zajímavý k tomu doklad poskytují malá universitní města v Německu, která větším dílem žijí ze studentův: choutky a návyky studentův, kdy a zač vydávati peníze, přijímá mimovolně také ostatní občanstvo.

čuje se právě v opačném směru na venkově. Kdo zde trvale žije a se sedlákem se stýká, přijme mimovolně něco ze sedláckova smyslu pro majetek a jeho spořivosti, byť ani jeho poměry ani jeho osobnost jinak tomu nenapomáhaly. Tentýž průměrný muž za ostatních poměrův úplně stejných stane se na venkově se sedlákem spořivý, v městě, jakým jest Vídeň, s milionářem marnotratníkem.

Ať odkudkoli pochodí však ona lhostejnost smýšlení, která k vůli pohodlnosti se vyhýbá boji za právo, pokud ji cena předmětu nepohání k odporu; nám se jedná jen o to, abychom ji poznali a označili za to, čím jest. Praktická filosofie života, kterou ona káže, není ničím jiným, než politikou zbabělosti. Také zbabělec, jenž z bitvy utíká, zachoval, co jiní obětovali, svůj život, avšak zachoval si ho jen za to, že v šanc vydal svou čest. Jen ta okolnost, že jiní pevně setrvali v bitvě, chrání jej a společnost před následky, jaké by jeho počínání jinak neodvratně v zápětí míti muselo; kdyby všickni smýšleli jako on, byli by všickni ztraceni. Totéž platí o zbabělem v šanc vydání práva. Jsouc jakožto počínání si jednotlivce neškodným, znamenalo by rozvrat všeho práva, kdyby povýšeno bylo za všeobecnou zásadu jednání. Také v tomto poměru jest domněnka, že by takové jednání bylo snad neškodné, jen tím možna, že boj práva proti nepravu zůstává v celku nedotknut tím jednáním. Neboť předně není boj ten pouze obmezen na osobnosti, nýbrž ve vyvinutém státě má v něm účastenství rozsáhlou měrou i státní moc, jelikož stíhá a trestá z vlastního popudu všechna těžká provinění proti právu osobnosti, jejímu životu, její osobě a majetku; policie a trestní soudce snímají se subjektu již předem nejtěžší kus práce. Avšak

také vzhledem k tomu porušování práva, jehož stíhání výhradně jest ponecháno osobnosti, jest postaráno o to, aby boj nikdy neustal, neboť ne každý provozuje politiku zbabělce a i tento postaví se aspoň tenkrát mezi bojovníky, když cena předmětu přemůže jeho pohodlnost. Ale vmysleme se v poměry, kdy odpadá ona záloha, jakou má subjekt v policii a trestním soudnictví, vmysleme se do časův, kdy, jako v starém Římě, stíhání zloděje a lupiče bylo pouze úkolem poškozeného, kdo by tu nenahlédl, kam by takové v šanc vydání práva bylo nutně vedlo? Kam jinam, než k povzbuzování zlodějů a lupičů? A totéž platí o životě národův. Neboť tu jest každý národ odkázán sám na sebe, žádná vyšší moc nesejme s něho starost o zachování svého práva, a já potřebuji jen připomenouti svrchu uvedený příklad o čtvereční mšl, abych dokázal, jaký má pro život národa význam onen názor životní, který chce odpor proti bezpráví odměřovati teprve dle hmotné ceny sporného předmětu. Zásada, která všady, kdekoliv ji zkusiti chceme, se jeví zhola neudržitelnou, jakožto rozpadnutí a zničení práva, nemůže býti pokládána za pravou ani tam, kde výminečně se její smrtonosné následky stávají přízní jiných poměrův bezúčinnými. Naskytne se mi níže příležitost, abych dokázal, jak zákazonosný vliv má tato zásada i tehdy, když takový celkem příznivý poměr se naskytne.

Odmítněte ji tedy od sebe: tuto morálku pohodlnosti, jakou žádný národ, žádná osobnost, pokud má zdravý cit pro právo, nikdy neobral si za svou. Ona jest známkou a výsledkem chorobného, ochromeného citu právního, jest nahým, hrubým materialismem na půdě práva. Také ma-

terialism má na této půdě svou úplnou oprávněnost, ale v určitých mezích. Dobyť práva, používání ho a i samo zjednávání mu průchodu v případech čistě objektivního bezpráví, jest zčista jen otázkou prospěchu, — právo samo dle mého vlastního výměru*) není ničím jiným, než právně chráněným zájmem. Ale naproti libovůli, která svou ruku proti právu pozvedá, ztrácí ona materialistická úvaha stotožňující otázku práva s otázkou prospěchu, svou oprávněnost, neboť rána, kterou libovůle zasazuje právu, zasahuje v tomto a zároveň s ním také osobu.

Jest lhotejnost, která věc jest předmětem práva. Kdyby náhoda vehnala věc v okruh mého práva, mohla by snad býti z toho okruhu zase vyrvána; avšak nikoliv náhoda, nýbrž má vůle uzavuje svazek mezi ní a mnou a i jen za cenu předcházející mé vlastní nebo cizí práce, — jest to kus vlastní nebo cizí minulé práce, kterou v ní držím a si zachovávám. Tím, že jsem tuto věc učinil věcí svou, vtiskl jsem jí známku své osobnosti; kdo na ni sahá, sahá na mou osobnost, rána, kterou na ni namíří, zasáhá mne samého, jenž v ní jsem přítomen, — majetek jest jen věcně rozšířeným okruhem mojí osoby.

Tato souvislost práva s osobou propůjčuje všem právům, ať jsou jakéhokoli druhu, onu nevyměřitelnou cenu, kterou proti čistě podstatné ceně, jakou práva se stanoviska prospěchu mají, naznačím cenou ideální. Z této ideální ceny rodí se ona odevzdanost a ráznost při uhajování práva, kterouž jsem svrchu popsal. Toto ideální pojímání práva netvoří privilej vznešeněji založených

*) Viz můj spis: »Geist des röm. Rechts« III, § 60.

povah, nýbrž i nejsurovější jest rovněž tak přístupen tomuto pojímání jako nejvzdělanější, nejbohatší jako nejchudší, divoké národy jako civilisovaní národové, a právě v tom jeví se nejmakavěji, jak velice tento idealism založen jest v nejvnitřnější podstatě práva, že není ničím jiným než zdravým právním citem. Tak povznáší tedy právo, které, jak se zdálo, odkazuje člověka výhradně do nízkého oboru sobectví a vypočítavosti, na druhé straně zase na ideální výši, kde všechno mudrování a rozpočítávání, jemuž se tam naučí, a své měřítko užítku, dle něhož druhdy vše odměruje, zapomíná, aby se čistě a cele zasadil za ideu; ač prósou v onom oboru čistě materialného stává se právem v oblasti osobnosti, v boji za právo, aby uhájena byla osobnost, poesíí — neboť boj za právo jest ve skutečnosti poesíí charakteru.

A co činí všechny tyto záznaky? Nikoliv vědění, nikoliv vzdělanost, nýbrž prostý pocit bolesti. Bolest jest v přírodě voláním na poplach, voláním o pomoc ohrožované přírody. To platí, jak o mravném, tak o fysickém ústrojí, a co je lékařovi pathologie lidského ústrojí, to jest pathologií právního citu pro právníka a pro filosofa práva, anebo správněji řečeno: to by proň pathologií býti mělo, neboť bylo by nesrovnalostí, kdyby kdo tvrdil, že se právníkům a praktickým filosofům pathologií právního citu skutečně již stala. V této pathologii vězí všechno tajemství práva. Bolest, jakou cítí člověk při porušení svého práva, zahrnuje násilně vynucené, mimovolné sebefpřiznání k tomu, čím mu právo jest, nejprve čím jest jemu, jednotlivci, pak ale také, čím jest lidské společnosti. V jediném tomto okamžiku přichází ve způsobě pohnutí čili afektu na jevo mnohem více bezprostředního cítění, jaký jest

pravý význam a pravá podstata práva, než v dlouhých desetiletích nepřerušovaného požívání práva. Kdo této bolesti nezažil na sobě neb na někom jiném, neví, co jest právo, a byť i celé corpus juris měl v hlavě. Nikoliv rozum, jen cit dovede nám zodpovídati tuto otázku a proto mluva vším právem nazvala duševní prazdílo všeho práva právním citem. Právní vědomí, právní přesvědčenost jsou abstrakcemi vědy, jichž lid nezná, — síla práva spočívá v citu, zrovna tak jako síla lásky; rozum a vědění nemůže nedostatek citu nahraditi. Ale jako láska často samu sebe nezná a jeden jediný okamžik postačí, aby ji k plnému vědomí o sobě samé přivedl, tak také neví právní cit v neporušeném stavu zpravidla nic, čím jest a co v sobě skrývá, ale porušení práva jest otázkou na mučidle, která nutí právní cit k mluvení, která přivádí pravdu na veřejnost a sílu nutí k projevení se. V čem tato pravda záleží, pověděl jsem již dříve, právo jest mravní podmínkou osoby, uhájení práva jest jejím vlastním mravním sebezachováním.

Síla, s jakou reaguje právní cit proti doznatému porušení, jest zkušebním kamenem zdravoti právního citu. Stupeň bolesti, kterou cítí, označuje právnímu citu, jakou cenu přikládá ohroženému statku. Ale cítí-li kdo bolest, aniž si všímá spočívajícího v tom vybídnutí k odklizení nebezpečí, snášeli kdo trpělivě bolest, aniž se brání, zapírá právní cit, což dá se snad omluviti v jednotlivém případě okolnostmi, ale na dlouho není možno, nemá-li samému citu právnímu způsobiti neškodlivější následky. Neboť podstatou právního citu jest čin, — postrádá-li činu, zakrní a poznenáhla otupí tak, že konečně bolest sotva už pocituje. Dráž-

divost t. j. schopnost, cítiti bolest z porušení práva, a ráznost, t. j. odvaha a odhodlanost, postaviti se na odpor útoku, jsou podle mého mínění kritériemi zdravého citu právního.

Musím si odepřít, abych na tomto místě šířeji rozebíral tuto rovněž zajímavou jako vydatnou látku z pathologie citu právního, ale některé pokyny buďtež mi předce dovoleny.

Právní cit každého není stejně citlivý, nýbrž seslabuje a zvyšuje se podle toho, jak individuum, stav, národ pocituje důležitost práva, jakožto podmínky mravní své bytosti, a to nejen práva všeobecně, nýbrž každého právního institutu. O majetku a cti jsem pojednal již dříve, k nim přičleňuji nyní ještě manželství — jak rozmanitá jsou pozorování a úvahy o tom, kterak soudí o cizoložstvu různé osoby, národy a zákonodárstva.

Druhý moment při právním citu: ráznost, jest zhola jen věcí charakteru; to právě, jak se který člověk nebo národ chová při porušení svého práva, jest nejbezpečnějším měřítkem jeho charakteru. Rozumíme-li charakterem plnou, v sobě spočívající, sebe samu udržující a uhajující osobnost, není lepšího podnětu k osvědčení této vlastnosti, než když libovůle současně právo napadá i osobu. Způsoby, jakými se porušený cit právní a cit osobnosti proti tomu vzpírá, zda pod vlivem rozčilenosti divokým, vášnivým činem, zda rozvážným, ale trvalým odporem, nejsou pro mohutnost síly právního citu nikterak rozhodnými, a nebylo by většího omylu, než kdyby kdo divokému anebo nevzdělanému národu, kdež prvnější způsob jest obyčejný, připisoval čilejší cit právní, než vzdělanému člověku, jenž běře se druhou cestou. Forma jest více méně věcí vzdělanosti a letory; prudkosti, vášnivosti úplně se vy-

rovná pevná odhodlanost a nepoddajnost, trvanlivost odporu. Bylo by zle, kdyby tomu jinak bylo. Bylot by to právě tolik, jako že osobnosti a národové rovněž tolik právního citu pozbývají, oč ve vzdělanosti stoupají. Jediný pohled do dějin a do občanského života postačí, aby vyvrátil tento náhled. Rovněž tak málo rozhoduje v této věci protiva bohatství a chudoby. Jakkoliv jest rozličné měřítko, dle něhož boháč měří cenu věcí a dle kterého chudá, předce při zneuznání práva, jak už svrchu bylo uvedeno, nemá žádné platnosti, neboť zde nejedná se o hmotnou cenu věcí, nýbrž o ideální cenu práva, tedy o energii právního citu ve zvláštním vztahu k majetku, a v tomto případě rozhoduje, nikoliv jaký je majetek, nýbrž jaký je právní cit. Nejlepší důkaz podává anglický národ; jeho bohatství neučinilo žádné újmy právnímu jeho citu, a jakou rázností se tento národ i v pouhých otázkách majetkových vyznamenává, o tom můžeme se na pevnině dost zhusta přesvědčiti na všeobecně známé osobnosti cestujícího Angličana, jenž se hostinskému a vozkovi při každém pokusu šízení s takovou rázností opírá, jakoby mu šlo o to, hájiti právo Starého Anglicka, jenž co možná nejvíc svůj odjezd odkládá, po celé dny v místě setrvá a desetkrát tolik mezi tím utratí, než co zpěčuje se zaplatiti. Lid se tomu směje a nepochopuje Angličana. Lépe by bylo, kdyby Angličana pochopoval. Neboť v těch několika zlatých, které tu Angličan si hájí, vězí vskutku Staroanglicko; doma v anglické jeho vlasti pochopuje jej každý a proto se také tak snadno neopováží, aby jej šidil. Dejme tomu, že se dostane Rakušan téhož společenského postavení a těchže majetkových poměrů, do podobného stavu jako onen Angličan; jak si bude počínati? Mohu-li

v tomto ohledu důvěrovati svým vlastním zkušenostem, neodhodlá se ze sta ani deset jich, aby příkladu Angličanova následovali. Ostatní vyhnou se nepřijemnostem sporu, hluku, možnému křivému výkladu, jakého by se mohlo dostati jejich činu, výkladu to, jakého se Angličan v Anglicku nikdy nemusí obávat, pročez jest i u nás k němu lhostejný: zkrátka, Rakušan zaplatí. Ale v oné zlatce, kterou zpěčuje se zaplatiti Angličan a kterou Rakušan zaplatí, spočívá více, než by kdo myslil, spočívá v tom kus Anglicka i Rakouska, spočívají staletí obapolného jejich politického vývinu a jejich společenského života. Uzavřeme dosavadní rozvažování touže větou, jakou jsme je byli započali: uhájení porušeného práva jest sebezachování osoby, a proto povinností oprávněnce k sobě samému.

Až posud hleděl jsem vyložití první z obou shora uvedených zásad: že boj za právo jest povinností oprávněnce k samému sobě. Přicházím nyní k druhé, že hájení práva jest zároveň povinností ku společnosti.

K tomu účelu jest mi objasniti poměr práva ve smyslu objektivním k právu ve smyslu subjektivním. V čem záleží? Myslím, že všeobecně přijatý názor ztlumočím zcela věrně, řeknu-li: že prvé předpokládá druhé; konkrétní právo jest jen tam, kde jsou podmínky, na kterých abstraktní zásada práva učinila závislou jsoucnost práva konkrétního. Tím jest dle panující nyní vědy úplně vyčerpán vzájemný vztah obojího práva. Ale tento názor jest naprosto jednostranný, klade výhradně důraz na odvislost konkrétního práva od práva abstraktního, nevidí však, že tato závislost jest ve směru opač-

ném. Konkrétní právo nejen přijímá život a sílu od abstraktního, ale také jemu je oplácí. Podstata práva jest uskutečňování v praksi. Právní zásada, která se nikdy nedočkala uskutečnění anebo která platnosti již pozbyla, nemá nárokův na tento svůj název, stala se zlomeným pérem, jež v ústrojí práva už nepracuje a jež může být vyňato, aniž se co nejmenšího změnilo. Tato zásada platí bez obmezení pro všechny obory práva, jak pro státní právo, tak pro právo hrdelní i soukromé, a římské právo ji výslovně potvrdilo, uznávajíc »desuetudinem« za platný důvod k zrušení zákonů; jí rovná se zanikání konkrétních práv, nebyla-li trvale vykonávána (non usus). Je-li pak provádění státního práva a práva trestního uloženo za povinnost činitelům státní moci, jest provádění soukromého práva uvedeno ve formu práva soukromých osob, t. j. úplně ponecháno jejich iniciativě a vlastnímu počínání. V onom případě závisí uskutečňování zákona na tom, konají-li úředové a úředníci státní svou povinnost, v tomto případě závisí na tom, zjednájí-li soukromé osoby platnost svému právu. Opomíjejí-li toho tyto v některé okolnosti trvale a všeobecně, ať již z neznalosti svého práva, ať z pohodlnosti nebo zbabělosti, jest tím právní zásada sama ochromena. Tudiž smíme tvrditi: skutečnost, praktická moc zásad soukromého práva osvědčuje se v zjednávání platnosti konkrétním právům, a jako konkrétní práva sama na jedné straně čerpají život od zákona, tak na druhé straně dávají zase život zákonu; poměr objektivního neboli abstraktního práva a subjektivních, konkrétních práv jest oběh krve, která ze srdce proudí a zase k srdci napět se vrací. —

Otázka existence neboli platnosti zásad stát-

ního práva závisí na svědomitosti úředníků, otázka existence neboli platnosti zásad práva soukromého závisí na působnosti oněch podnětův, které oprávněnce mohou k tomu přiměti, aby svého práva hájil, na jeho zájmu a jeho právním citu; nekonají-li svou službu, je-li právní cit mdlý a otupělý a zájem ne dosti mocný, aby přemohl pohodlnost a nechut k sváru a sporu a ošklivost před procesem soudním, jest přirozeným následkem, že právní zásada nedojde k uskutečnění.

Ale, co na tom? namítne mi někdo, vždyť tím nikdo jiný netrpí, než oprávněncem sám. Vrátil se k onomu obrazu, kteréhož jsem již svrchu byl použil: obrazu, jak jednotlivec utíká z boje. Bojuje-li tisíc mužů, neucítí se, že jeden odběhl; prchne-li jich však od praporů na sta, zhoršuje se čím dále stav těch, kteří věrně vytrvávají, a celé břímě odporu uvaleno jest jedině na ně. Myslím, že jsem tímto obrazem přiměřeně znázornil pravou podobu věci. Také na půdě soukromého práva jedná se o boj práva proti nepravu, o společný boj celého národa, ve kterém všickni musí pevně státi k sobě; také zde dopouští se každý prchající zradu na společné věci, neboť posiluje moc odpůrcovu, zvyšuje jeho odvážlivost a smělost. Opovažují-li se libovůle a bezzákonnost směle a drze pozvedati hlavu, jest to vždycky neklamným znamením, že ti, kdož povolání byli hájiti zákona, povinnosti své nedostáli. V soukromém právu jest však každý na svém místě povolán, hájiti zákona, každý jest strážcem a vykonavatelem zákona v mezích svého oboru. Konkrétní právo, které má, není nic jiného než plnomocenství, která mu dal stát, aby ve vlastním zájmu zápasil za právo a kladl odpor nepravu, plnomocenství to podmíněné a speciální, kdežto

plnomocenství úředníkově jest nepodmíněné a všeobecné. Uhazuje-li kdo svého práva, hájí v užším jeho okruhu platnost práva vůbec. Zájem a následky tohoto jeho jednání sahají tedy daleko přes jeho osobu. Všeobecný zájem, který se na jeho jednání upíná, není pouze zájmem ideálním, aby totiž autorita a posvátnost zákona byla zachována, nýbrž jest to zájem velice reální, srchovaně praktický, jež pocituje každý a jež chápe také každý, i ten, kdo pro ideální zájem nemá ani smyslu, totiž ten, aby ve společenském životě, na kterém jest súčasťně každý, zůstal pevný pořádek pojištěn a zachován. Netroufá-li si hospodář uplatňovati čelední řád, věřitel dlužníkovi věci zabaviti, kupující obecenstvo dohlížeti, aby byla správná váha a dodržovány ceny, neuvádí se tím v nebezpečí snad jen autorita zákona, nýbrž obětuje se i reálný pořádek občanského života a jest těžko říci, jak daleko až zhoubné toho následky sahají, neutrpí-li na př. celá úvěrní soustava co nejcitelněji. Neboť kde musím očekávati svár a spor, abych se domohl svého očividného práva, tu raději se tomu vyhnu, je-li to jen poněkud možno, a můj kapitál putuje pak za hranice a své zboží si objednávám z ciziny místo od domácích.

V takových poměrech stává se pak osud těch nečetných, kdož mají odvalu dopomáhat zákonu k platnosti, opravdovým mučednictvím; jejich energický cit právní, nedovolující jim snášeti libovůli, stává se pro ně přímo kletbou. Opuštění ode všech těch, kdož by měli býti jejich přirozenými spojenci, stojí samojedině naproti nezákonnosti, všeobecnou lhostejností a zbabělostí zesílené, a utrhá si, když si velikými oběťmi vykouplili alespoň dosti učinění, že si zůstali věrni, místo uznání z pravidla potupu

a výsměch. Odpovědnost za takové poměry nespadá na ty, kdož zákon přestupují, nýbrž na ty, kdo neměli odvahy, aby zákonu platnost uhájili. Na neprávo nenaříkejme, podařilo-li se mu vytlačit právo s jeho místa, nýbrž na právo, že si to dalo líbiti a kdybych měl obě průpovědi: »nečih bezpráví« a »netrp bezpráví« oceniti co do praktického významu pro společnost, řekl bych, že prvním pravidlem jest: netrp bezpráví, a druhým: nečih bezpráví. Neboť, jak už člověk jest, bude jej jistota, že se se strany oprávněnce setká s pevným rozhodným odporem, více zdržovati, aby nespáchal bezpráví, než příkaz, jenž, odmyslíme-li si onu přikázku, má vlastně jen sílu pouhého mravního příkazu.

Jest tedy podle všeho toho mnoho řečeno, tvrdím-li: hájiti napadené konkrétní právo jest povinností oprávněnce nejen k sobě samému, nýbrž také k celku? Je-li pravda, co jsem vyložil, že ve svém právu hájí zároveň zákon a v zákonu zároveň nezbytný pořádek společenský: kdo by mohl popíráti, že je má hájiti i z povinnosti ke společnosti lidské? Má-li tato právo, zavolati jej do boje proti zevnějšímu nepříteli, ve kterém má obětovati život i statek, je-li tedy každý povinen státi proti zahraničnímu nepříteli pro společné zájmy, nemělo by totéž platiti i uvnitř, neměli by se i tu sraziti všichni dobře smýšlející a srdnatí proti vnitřnímu nepříteli, jako tam proti zevnějšímu? A pokládá-li se zbabělý útěk v onom boji za zradu na věci společné, mohli bychom zde ho sprostiti téže výčitky? Právu a spravedlnosti nedaří se v nějaké zemi jen proto, že soudce stále pohotově sedí na stoličce soudcovské a že policie své dráby vysílá, nýbrž každý musí k tomu svou částkou přispívati. Každý jest povolán a

povinen, šlápnouti na hlavu hydře »libovůle« a »bez-zákonosti«, kdekoli se na světlo odváží. Každý, kdo užívá požeňnaní práva, má i se své strany se přičiňovati, aby se zachovávala moc zákona a úcta k němu, každý jest rozeným zápasníkem za právo v zájmu celé společnosti.

Nepotřebuji teprve na to upozorňovati, kterak tímto mým pojetím nabývá povolání každého jednotlivce, aby hájil svého práva, vyšší ušlechtilosti. Ono klade na místo dosavadního, jak je dosavadní theorie učila, čistě jednostranného, pouze receptivního poměru k zákonu, poměr vzájemnosti, dle něhož oprávněnce za službu, kterou mu zákon prokazuje, prokazuje zase službu zákonu. Ono každého jednotlivce povolává, aby spolupůsobil ve velké národní práci. Dovede-li ji sám takto pochopiti, na tom pranic nezáleží. Neboť v tom záleží velikost a vznešenost mravního řádu světového, že může spoléhati nejen na služby těch, kdož jej pochopují, nýbrž že má dosti vydatných prostředkův, aby i ty, jimž se nedostává smyslu pro jeho rozkazy, přiměl ku spolupůsobení bez jejich vědomí a vůle. Aby přiměl člověka k manželství, k tomu cíli povzbudí v jednom nejušlechtlejší ze všech lidských pudů, v druhém hrubou smyslností, v třetím pohodlnost, ve čtvrtém lakotu — ale všechny tyto pohnutky vedou v manželství. A tak nechť i v boji za právo volá na bojiště jednoho střízlivý zájem, jiného bolest pro utrpěné porušení práva, třetího idea práva, všickni ti podají si ruce ke společnému dílu: k boji proti libovůli.

Tímto jsme dosáhli ideálního vrcholu boje za právo. Vých a výše stoupající od nízké pohnutky prospěchu, povznesli jsme se k hledisku mravního sebezachování osoby a octli jsme se konečně

u spolupůsobení jednotlivce, aby skutečně byla idea práva v zájmu celé společnosti.

V mém právu jest uraženo a popřeno právo vůbec, i bude hájeno, udrženo a znovu zavedeno. Jak vysokého významu nabývá tím boj subjektu za své právo! Jak hluboko leží pod touto výší ideálního, poněvadž všeobecného zájmu na právu, sféra čistě individuálního, oblast čistě osobních prospěchův, účelů, vášní, v nichž nezkušený vidí jediné pohnutky právního sporu!

Avšak tato výše, namítne snad někdo, jest tak vysoko, že jest patrna pouze ještě oku filosofa práva; nikdo nevede soudní proces o ideu práva. Mohl bych, abych toto tvrzení vyvrátil, ukázati na římské právo, ve kterém uskutečnění tohoto ideálního smyslu došlo nejjadrnějšího výrazu v instituci tak zvaných »žalob národa« *) avšak ukřivdili bychom

*) Pro ony mé čtenáře, kteří nejsou práva znalí, podotýkám, že tyto žaloby (actiones populares), každému, kdo chtěl, dávaly příležitost, vystupovati jako zástupce zákona a k zodpovídání poháněti rušitele zákona a to nejen v takových případech, kde se jednalo o prospěchy veškerého obecnstva a tedy i žalobníka, jak na př. při porušení, ohrožování veřejné pasáže, nýbrž i tenkrát, kdy se jednalo o bezpráví, spáchané na soukromé osobě, která se nemohla sama dostatečně obhájeti, na př. byl-li nezletilý ošizen při právním řízení, zpronevěřil-li se poručník proti sirotkovi, vynucoval li kdo lichvářské úroky; o těchto a jiných případech viz můj spis: »Geist der römischen Rechts« III., 3. vyd. str. 111. a dál. V oněch žalobách bylo tedy dovolávání se onoho ideálního smyslu, jenž beze všeho vlastního prospěchu hájí právo jen k vůli tomu, že jest právem, některé z nich také ze zcela obyčejné pohnutky, zistnosti, jelikož při nich kynula žalobníku naděje, že dostane peníze, jež žalovaný bude muset pokoutu zaplatit ale právě proto lpěla na takových žalobách aneb správněji řečeno, na podávání žalob jako ze řemesla rovněž taková skvrna, jako u nás, když udavač denuncuje, aby dostal odměnu na udavačství ustanovenou. Řeknu-li, že žaloby

současné době, kdybychom jí upírali tohoto ideálního smyslu pro právo. Kdokoliv při pohledu na násilí, jež libovůle právu činí, cítí rozhorlení a mravní hněv, má ideální onen smysl. Neboť, je-li spojena s pocitem zakusného vlastního bezpráví pohnutka sobecká, vychází onen pocit výhradně z mravní síly, již idea práva nad lidskou myslí má; jest protestem silně mravní přirozenosti proti porušení práva, nejkrásnější a nejvíc povznášející vysvědčení, jakéž právní cit o sobě sám dáti může, — mravní to počínání, stejně poutavé a pro zkoumání vděčné jak pro psychologa tak pro obraznost básníkovu. Pokud vím, není jiného afektu, jenž by tak náhle mohl v člověku způsobiti tak ohromnou změnu. Jest známo, že právě nejmírnější, nejsmílivější povahy mohou býti přivedeny ve stav vášně, který jest jinak naprosto jim cizí, — důkaz to, že byli v nejslechetnější své stránce, v nejvnitřnější své duši zasaženi. Jest to úkaz, jež bych nazval hromobitím mravního světa: vznešeně majestátný ve svých formách, svou náhlostí, bezprostředností, prudkostí svého výbuchu, na způsob vichřice se zvědající, živelní, všeho zapomínající a vše před sebou porážející působení mravní síly; a zase usmiřující a zároveň povznášející svými pohnutkami a svými účinky, — mravní to pročištění vzduchu, jak pro subjekt, tak pro ostatní svět. Ale ovšem, když se obmezená síla subjektu roztrhne o instituce, jež libovůli slouží, ale právu odpírají, pak vrhne se bouře nazpět na svého původce, a pak čeká ho

druhého druhu většinou se vytratily z pozdějšího římského práva, a žaloby prvního druhu vymizely z našeho nynějšího práva, dovítí se každý z mých čtenářů, jaký úsudek si má učiniti: že totiž se jim nepřikládal více obecně prospěšný smysl, na který byly vypočítány.

buď osud zločince, urazivšího cit právní, o čem později promluví, anebo ne méně tragický osud, aby se na tom ostnu, jež v jeho malomocnosti utrpení bezpráví zanechalo v jeho srdci, mravně ukrvácel a v právo víru ztratil.

Snad jest takovýto ideální smysl pro právo předností ušlechtleji založené povahy člověka, jenž porušování a nevážení si idee práva živěji cítí než osobní urážku a beze všeho vlastního prospěchu se potlačeného práva ujímá, jakoby bylo vlastním jeho právem. Avšak i chladný, všeho ideálního vzletu prostý právní cit, který při nepravu se ohlíží jen na sebe sama, má přece smysl pro dokázaný mnou poměr mezi konkrétním právem a mezi zákonem, jež jsem svrchu shrnul ve větu: moje právo jest právo vůbec, v onom se zároveň i toto uráží a hájí. Zní to paradoxně, a přece jest tomu tak, že právě právníkové nejsou zběhlí v tomto způsobu pojmání práva. Podle jejich názoru nepoškozuje se zákon pranic při sporu o konkrétní právo; není to abstraktní zákon, o který se vede spor, nýbrž jeho vtělení v podobu tohoto konkrétního práva, takřka jeho světelný obraz ve kterém jest zachycen, ale není sám bezprostředně postižen. Připouštím technicko-juridickou nutnost tohoto pojmutí, ale to nesmí nám překážeti, abychom uznali oprávněnost opačného názoru, který klade zákon na stejný stupeň s konkrétním právem a tudíž v ohrožení tohoto konkrétního práva vidí zároveň i ohrožení zákona. Nepodjatému právnímu citu jest tento názor mnohem bližší než náhled první. Nejlepší toho důkaz podává výraz, užíváný pro tento názor v latině a v němčině i češtině. Při procese se u nás žalobník »dovolává zákona,« (Gesetz anrufen), Říman nazýval žalobu »legis actio.« Jest

tedy zákon sám ohrožen, jest to spor o zákon a musí být v tomto jednotlivém případě rozhodnut, — pojmutí to, které jest zvláště důležité pro pochopení starořímského procesu legisakce.*) Ve světle tohoto ponětí jest tedy boj za právo zároveň bojem o zákon, nejde při sporu pouze o zájem subjektu, o jednotlivý poměr, v němž se zákon vtělil, o světelný obraz, jakž jsem to nazval, ve kterém pomíjející paprsek zákona byl zachycen a ustálen, a kterýž obraz bych mohl rozbít a zničití, sám zákon tím ani nezasáhnouti, nýbrž sám zákon jest zneuctěn, nohama pošlapán; zákon, nemá-li státi se malichernou hříčkou a jalovou frází, musí opanovati — s právem poškozeného ztroskotává se i sám zákon.

Že tento způsob pojmání, jež bych krátce nazval solidaritou zákona a konkrétního práva, zachycuje a vyjadřuje poměr obou v nejhlubším základě, dokázal jsem už svrchu. Avšak tento způsob neleží tak hluboko a utajen, že by čirému, všem vyšším pojmutím nedostupnému sobectví byl nepochopitelným, ba právě sobectví má snad nejbystřejší pro ně zrak, neboť srovnává se s jeho prospěchem, může-li zaplésti stát do svého sporu jakožto spojence. A právě tím bývá oprávněncem sám, aniž o tom ví anebo tomu chce, povznesen nad sebe sama a své právo vzhůru na onu ideální výši, kde stává se zástupcem zákona. Pravda zůstane pravdou, i když ji subjekt poznává a hájí jen s úzkého hlediska vlastního prospěchu. Nenávist a mstivost jsou to, jež vedou Shylocka před soud, aby svou libru masa vyřízl z těla Antoniova, ale slova, jež mu klade básník do úst, jsou v jeho

*) Viz v mém spise Geist der röm. Rechts II. 2. § 47 c.

ústech rovněž tak pravdiva, jako v ústech kohokoli jiného. Jest to řeč, kterou uražený právní cit vždy povede, na všech místech a ve všech časech, síla, nepodvrtné přesvědčení že právo musí předce zůstati právem; vzlet a pathos muže, který si jest vědom, že se nejedná ve věci, za kterou se zasazuje, pouze o jeho osobu, nýbrž o zákon. Libra masa, nechá jej Shakespeare mluvit, libra masa, kterou chci mít, jest má, zaplacená draze a tož ji chci. Odepřete-li — pak pfuj na ten zákon váš! bez moci jest právo Benátčanů. — — já chci jen zákon. — — trvám na svém úpisu.

»Já chci jen zákon!« Básník těmito čtyřmi slovy označil pravý poměr práva v subjektivním smyslu k právu ve smyslu objektivním a označil zároveň význam boje za právo takovým způsobem, že by toho žádný filosof práva nebyl trefněji učinil. Těmi slovy stala se věc pojednou z právního nároku Shylockova otázkou o právu Benátčanů. Jak mohutně, jak obrovsky vztyčuje se postava toho muže, když tato slova praví! Není to již víc žid, jenž požaduje svou libru masa, jest to sám zákon Benátský, jenž tluče na bránu soudní síně, neboť jeho právo a právo Benátské jest totéž, s jeho právem podvráceno bude i právo Benátské. A když pak sám sklesne pod tíhou rozsudku soudcova, který mrzkým vtípem připraví*) žida o jeho právo, když

*) Právě v tom spočívá dle mého zdání vysoce tragický interes, jež Shylock v nás vzbuzuje. On jest opravdu ošizen o své právo. Tak aspoň musí právník na tu věc pohlížeti. Básníkovi jest ovšem dovoleno, utvořiti si své vlastní právo, a také nebudeme toho litovati, že Shakespeare zde tak učinil, či vlastně, že starou pověst beze změny podržel. Avšak vezme-li právník tuto věc kriticky, nemůže jinak říci než takto: Listina židova byla sama o sobě ničemna, jelikož obsahovala něco nemravného; soudce měl z tohoto důvodu

pronásledován posměšným pošklebkem, zdrcen, zlomen s chvějícími se koleny se ven potácí, kdo ubrání se citu, že v něm pokořeno bylo právo Benátské, že není to žid Shylock, jenž se odtud potácí, nýbrž ustálená v středověku postava žida, tohoto tvora bez práv v lidské společnosti, jenž marně volal o své právo? Úchvatná tragika jeho osudu nespočívá v tom, že mu bylo odepráno právo, nýbrž že on, středověký žid, má víru v právo, — skoro by se mohlo říci, jako kdyby byl křesťanem, — skalopevnou víru v právo, kterou nic nemůže zviklati a kterou i sám soudce má; až pak jako hromová rána se prolomí katastrofa, která jej z liché domněnky probudí a poučí, že ničím není než židovským psancem středověku, jemuž se přízná právo, — a pak jej o ně ošidí.

Obraz Shylockův vyvolává v mé duši jinou osobnost, ne méně historickou jako básnickou, Michala Kohlhaase, kterou Jindřich Kleist v stejnojmenné své novele dojemně a s úchvatnou pravdivostí líčí.*)

židovu žádost hned předem zamítnouti, Neučinil-li tak, priznal-li přes to »moudrý Daniel« této listině platnost, dopustil se hanebné vytáčky, bídného úskoku, zapověděl-li muži, kterému již byl přiřkl právo, vyříznouti z živého těla libru masa, také prolíti nevyhnutelnou při tom krev. Rovněž tak by mohl soudce někomu, kdo má na nějakou služebnost právo, přisouditi právo k chození, ale zakázati mu, zůstaviti na pozemku své stopy, poněvadž se při ujednání této služebnosti o tom nic nevyjednálo. Člověk by skoro myslil, že se historika se Shylockem udála již ve starém Římě; neboť sestavovatelé dvanácti desek uznali toho potřebu, výslovně stran rozsekání (in partes secare) dlužníka podotknouti, že mají věřitelé úplně volno, jak veliký kus dlužníka který z nich usekne. (Si plus minusve secuerint, sine fraude esto!) O útocích, jichž se můj v textu uvedený názor dočkal, viz předmluvu.

*) Následující citáty z této novely jsou z Tieckova vydání sebraných spisů tohoto básníka, v Berlíně 1826, sv. 3.

Shylock odchází zdrcen, jeho síla jest zlomena, beze všeho odporu podřizuje se rozsudku soudcovu. Jinak si počíná Michal Kohlhaas. Když jsou všechny prostředky, jak by k svému hanebně dehtanému právu si pomohl, vyčerpány, když zlotřilý čin kabinetní justice mu zatarasil další právní cestu a spravedlnost se zřejmě přidala od zdola až k nejvyššímu reprezentantu svému, k zeměpánu, na stranu bezpráví, přemůže jej cit neskonaleho bolu nad zlomyslností, která s ním si zahrála: »Raději býti psem než člověkem, mám-li být nohama šlapán« (str. 23) a pevně jest odhodlán: »Kdo mi odpírá ochranu zákonův, vyhání mne ven do pustín mezi divochy, ten vtiskl mi do ruky kyj, jenž sám mne uhájí (str. 44). I vyrve zaprodané spravedlnosti zhanobený meč z ruky a mává jím tak hrozně, že se hrůza a zděšení daleko v zemi šíří, vetchý stát se ve svých stězejích otřásá a kníže se na svém trůně chvěje. Není to však divoký cit pomsty, jenž jej naplňuje, nestal se ani lupičem, ani vrahem jako Karel Moor, jenž by si přál, aby veškerou přírodou hlaholila polnice vzpoury, aby vzduch, zemi a moře sešikoval proti hyenímu tomu pokolení; jenž z uraženého citu právního vypovídá válku celému člověčenstvu; nýbrž Michala Kohlhaase nutká mravní idea, idea, »že silami svými převzal ve světě na sebe povinnost, zjednatí si za utrpené příkoří zadostučinění a svým spoluobčanům bezpečnost před budoucím příkořím« (str. 9). Této ideji obětuje Kohlhaas vše, štěstí své rodiny, své vážené jméno, majetek i statky, síly i život, a nevede vyhlazovací válku bez cíle, nýbrž jen proti těm, kdo se na něm prohřešili, a všem oněm, kdo s hlavním vinníkem se spikli. A když se mu otevírá vyhlídka, že dojde svého práva, dobrovolně odkládá zbraň z rukou;

avšak jakoby tento muž byl vyhlédnut, aby podal svým osudem důkaz, jak hluboko mohla sklesnouti tehdejší bezprávnost a nepoctivost, nedodržel se mu slovo zaručeného svobodného odchodu a amnestie, a on skončil život na popravišti. Ale před tím předce přišel k svému právu, a myšlenka, že zdarma nezápasil, že zase dopomohl právu ke cti, že svou lidskou důstojnost obhájil, povznáší jeho srdce nad hrůzy smrti; smířen sám se sebou, se světem a s Bohem, kráčí odhodlaně a dobrovolně za katem. Jaké úvahy upínají se na toto právnícké drama! Muž, poctivec a dobrák, pln lásky k své rodině, myslí dětinně zbožné, stane se Attilou, jenž ohněm a mečem pustoší kraj, do něhož se byl jeho odpůrce utekl. A proč se jím stal? Právě pro onu vlastnost, která jej mravně staví tak vysoko nade všechny jeho odpůrce, kteří na konci nad ním zvíťazili: pro svou hlubokou úctu před právem, pro svou víru ve svatost práva, pro ráznost ryzího, zdravého citu právního. A právě v tom spočívá hloubka uchvacující tragiky jeho osudu, že vlastně to, co tvoří přednost a vznešenost jeho povahy: ideální vzlet jeho právního citu, jeho heroické, vše zapomínající a vše obětující se odevzdání ve službu idey práva, ve styku s bídným tehdejším světem, se zpupností velikých a mocných a zbabělostí a zpronevěřilostí soudcův, dopadne na jeho zkázu. Co spáchal, padá s dvojnásobnou a trojnásobnou tíží zpět na hlavu panovníka, jeho úředníky a soudce, kteří jej násilně vypudili z dráhy práva na dráhu nezákonnosti. Neboť žádné bezpráví, jež musí člověk vytrpět, a byť bylo sebe těžší, nedosahuje, alespoň pro nepodjatý mravní cit, ani zdaleka onoho bezpráví, jakého se dopustí vrchnost Bohem daná, poruší-li sama právo. Justiční vražda, jakž ji naše

řeč trefně nazývá, jest pravým smrtelným hříchem na právu spáchaným. Strážce a ochránce zákona změní se ve vraba zákona, — jest to lékař, jenž dá nemocnému jedu, poručník, jenž svěřeného sirotka uškrtí. V starém Římě stihl podplaceného soudce trest smrti. Soudní moc, která porušila právo, nemá hroznějšího žalobníka, než temnou, výčitek plnou postavu toho, kdo zločincem se stal z uraženého citu právního, — jest to vlastní krvavý stín soudní moci. Oběť podplatného nebo strannického soudnictví jest takřka násilně vytlačována z dráhy práva, stává se mstitelem a vykonavatelem svého práva na vlastní pěst a ne zřídka, přestřelí-li za nejbližší cíl, úhlavním nepřitelem lidské společnosti, loupežníkem, vrahem. Ale i ten, jež chrání jeho mravní a ušlechtilá povaha před tím zcestím, jako Michal Kohlhaas, stává se zločincem, a stihl-li jej za to trest, mučedníkem svého právního citu. Říká se, že krev mučedníků neteče nadarmo, možná, že se to na Michalu Kohlhaasovi splnilo a jeho varovný stín dovede ještě na dlouhé časy nemožným učiniti znásilnění práva, jakého on se dožil.

Vyburcoval-li jsem tento stín, učinil jsem proto, abych ukázal na úchvatném příkladě, jaké scesti hrozí právě silnému a ideálně založenému právnímu citu v poměrech, kde nedokonalostí zařízení právních se mu nedostane uspokojení.*) Tu stane se

*) Thema toto zpracoval novým, úchvatným způsobem zcela samostatně vzhledem k svému předchůdci Kleistovi, Karel Emil Franzos ve svém románě: Ein Kampf ums Recht (Vratislav, 1882), k němuž dal můj spis podnět. Michal Kohlhaas chopí se zbraně pro hanebné zneuznání svého práva, hrdina tohoto románu pro právo rodné obce, jejíž starším jest a jemuž s největší obětavostí, všemi legálními prostředky,

boj za zákon bojem proti zákonu. Právní cit, opuštěn od mocnosti, která by jej měla chrániti, opouští sám půdu zákona a hledí vlastní silou vymoci to, co mu odepírají nerozum, zlovolnost a malomocnost. A nejsou to pouze jednotlivé, v podstatě silácké ne násilnické povahy, ve kterých národní právní cit zvedá svou obžalobu a protest proti takovému právním poměrům, nýbrž mnohdy veškeren lid opakuje tuto obžalobu a tento protest jistými projevy, kteréž bychom podle jejich určení anebo dle způsobu, jak lid nebo jiný stav na ně pohlíží a jich užívá, nazvali lidovými surogáty nebo pendanty státních zařízení. Sem patří ve středověku tajné soudy a právo válečné, závažné to svědectví malomocnosti anebo stranickosti tehdejších trestních soudů a nemohoucnosti státní moci; v našich časech soubor, skutečný to důkaz, že tresty, které stát uvaluje na urážky cti, jemnějšímu citu pro čest v jistých třídách nepostačují. Sem patří krvina Korsikánů, a soudy lidu v severní Americe, tak zvaný lynch. Všecky tyto úkazy jsou svědkem, že nařízení státní nejsou ve shodě s právním citem lidu nebo některého stavu; zajisté tají se v nich výčitka proti státu, ať už že jsou nutny, ať že jich trpí. Pro jednotlivce mohou býti, když jich zákon sice zapověděl, ale ve skutečnosti nedovedl potlačiti, pramenem trapného konfliktu. Korsikán, jenž poslušen zákona státního, navykoná krvinu, upadne u svých krajanův v opovržení; ten pak, kdo pod nátlakem obecného právního názoru se jím řídí, propadne trestajícímu ramenu spravedlnosti. Rovněž tak je se souborem u nás. Kdo soubor odmítne v poměrech, ve kterých se stal

ale marně usiloval vymoci uznání. Motiv k tomuto boji za právo jest tedy ještě vyšší než u Kohlhaase, jest jím idealism práva, nežádajícího ničeho pro sebe a všechno jen pro jiné.

čestnou povinností, učiní újmu své cti, kdo souboj podnikne, propadne trestu, — stav to jak pro něho samého, tak pro soudce stejným způsobem trapný. Ve starém Římě marně se ohlížíme po podobných zvezech; státní zařízení a národní právní cit byly tam v úplném souladu.

Tím jsem ukončil svá rozjímání o boji jednotlivce za své právo. Stopovali jsme od stupně k stupni jeho podněty, od nejnižšího stupně pouhé prospěchové rozpočítavosti výše k ideálnějšímu stupni obhájení osobnosti a jejích mravních podmínek životních, a dospěli jsme konečně ku hledisku uskutečnění idey spravedlnosti, — nejvyššího to stupně, s něhož vrhá jediný pochybený krok pachatele z uraženého citu právního do propasti nezákonnosti.

Ale interes tohoto boje neobmezuje se nikterak na soukromé právo nebo na život soukromý, nýbrž daleko zasahuje za tyto meze. Národ jest konečně jen souhrnem všech jednotlivých osobností, a jak jednotlivci cítí, smýšlejí, jednají, tak cítí, smýšlí a jedná i národ. Jeví-li se právní cit jednotlivcův v záležitostech soukromého práva tupý, zbabělý, lhostejný, nemůže-li pro překážky, jež jemu nespravedlivé zákony nebo špatná opatření v cestu kladou, se volně a mocně rozvinouti, dojde-li pronásledování, kde by měl se nadíti podpory a přispění, navykne-li si následkem všeho toho snášeti neprávě a je pokládati za něco, co se již změnit nedá: kdo by se mohl domnívati, že by se takovýto zotročilý, zakrnělý, lhostejný právní cit mohl kdy rázem vzchopiti k živému citění a ráznému činu, když se jedná o porušení práva, jež nedotýká se jednot-

livce, ale celého národa, o útok na jeho politickou svobodu, o porušení nebo podvrácení jeho ústavy, o útok zahraničního nepřitele? Kdo ani svého vlastního práva statečně nehájil, jak by pojednou mohl cítiti nutnost, nasaditi za právo celku milerád život a statky? Kdo nejevil smyslu pro ideální škodu, již na cti a osobě utrpěl, vzdav se z pohodlnosti nebo zbabělosti svého práva, kdo si navykkl ve věcech práva měřiti vše jen dle hmotného prospěchu, kterak bychom od toho očekávali, že jiného měřítko užije a jinak bude cítiti, když půjde o právo a čest národa? Odkud by se z nenadání vzal onen idealism, jenž byl potud stále zapráán? Nikoliv! Za státní právo a za právo národův nebojuje nikdo jiný, než kdo bojuje za právo soukromé; tytéž vlastnosti, které osvojil si v záležitostech soukromého práva, budou ho také do boje za občanské svobody a proti vnějšímu nepříteli doprovázeti; co pro národ zaseto bylo v soukromém právu, ponese ovoce v právu státním a mezinárodním. V nížinách soukromého práva, v drobných a nejdrobnějších poměrech životních musí se po kapkách tvořiti a shromažďovati ona síla, musí nahromaditi se zponenáhla onen mravní kapitál, jehož stát potřebuje, aby jím k vlastním účelům mohl ve velkém operovati. Soukromé právo a nikoliv právo státní jest pravou školou politického vychování národa, a chceme-li věděti, jak národ až nastane potřeba, bude svá politická práva a své mezinárodní právo hájiti, všimněme si, jak hájí jednotlivec v soukromém životě vlastní právo své. Uvedl jsem již svrchu za příklad bojechtivého Angličana, a mohu jen opakovati, co jsem tam pravil: v té zlatce, o kterou vede neústupně spor, vězí politický vývoj Anglicka. Národu, u kterého jest

všeobecným obyčejem, že každý v maličkostech i v nepatrnostech statečně své právo hájí, neopovází se nikdo vyrvatí to nejvyšší, co má, a není proto náhodou, že týž národ starověku, který se mohl vykázáti uvnitř nejvyšší politickou vyspělostí a na venek mohl rozvinouti největší síly, že národ římský měl zároveň nejvyvinutější právo soukromé. Právo jest idealism, nechť to sebe paradoxněji zní. Nikoliv idealism obraznosti, ale charakteru, t. j. muže, jenž cítí, že jest sám sobě účelem a vše ostatní zamítá, byl-li v tomto svém jádře napaden. Od koho pochází tento útok na jeho práva: zdali od jednotlivce, od vlastní vlády, od cizího národa — co mu na tom sejde? O odporu, jež učiní proti tomuto útoku nerozhoduje osoba útočníka, nýbrž energie jeho vlastního právního citu, mravní síla, s jakou sám obhajovati zvykl. Proto jest věčně pravdivou zásada: politické postavení národa uvnitř i na venek rovná se vždycky jeho mravní síle. — »Říše Středu« se svým bambusem, s touto metlou pro dospělé děti, nenabude ani při všech svých stomilionech mezi cizími národy takové mezinárodní vážnosti, jaké požívá malé Švýcarsko. Povaha Švýcarů není ve věcech umění a básnictví nikterak ideální, jest střizlivá, praktická jako někdejších Římanův. Avšak v tom smyslu, ve kterém jsem dosud užíval slova »ideální« vzhledem k právu, hodí se slovo to na Švýcara rovněž tak dobře jako na Angličana.

Tento idealism zdravého právního citu podkopal by svůj vlastní základ, kdyby jen na tom přestával, jak hájiti svého vlastního práva, a jinak se nepřičiňoval udržeti právo a pořádek. Nejen ví, že ve svém právu hájí právo vůbec, nýbrž i že v právu vůbec hájí právo své. Ve společnosti, kde toto smýšlení, tento smysl pro přísnou záko-

nitost jest smýšlením panujícím, marně bychom se ohlíželi po onom zarmucujícím zjevu, jinde tak čistém, že totiž lid, když úřad zločince neb rušitele zákona stíhá nebo chce zatknouti, přidá se k tomuto, t. j. spatřuje ve státní moci přirozeného protivníka lidu. Zde každý ví, že věc práva jest také věcí jeho — se zločinem sympatisuje zase jen zločinec, nikoliv poctivý muž, který raději propůjčí pomocné ruky policii neb úřadu.

Nebude snad ani potřebí, abych závěr předcházející teprve vykládal. Jest to jednoduchá věta: pro stát, jež chce vážen býti na venek, býti pevný a nerozborný uvnitř, není vzácnějšího statku, jež by měl střežiti a pěstovati, než právní cit národa. Tato péče jest jednou z nejvyšších a nejdůležitějších úloh politické pedagogiky. V zdravém, silném citu právním každého jednotlivce má stát nejvydatnější zřídlo vlastní své síly, nejjistější záruku svého trvání uvnitř i na venek. Právní cit jest kořenem celého stromu; nestojí-li kořen za nic, usychá-li v kamení a pustém písku, jest vše ostatní mam a klam, — přizene-li se bouře, bude celý strom vyvrácen z kořene. Ale kmen a koruna mají tu přednost, že jsou viditelné, kdežto kořeny vězí v půdě a pohledu jsou nepřístupny. Rozkladný vliv, jež mají nespravedlivé zákony a špatná opatření právní na mravní sílu lidu, působí pod zemí v oněch vrstvách, jež tak mnohý politický diletant neuznává za hodné povšimnutí; jemu jde jen o hezky rozklenutou korunu a nemá žádného tušení o jeđu, jež z kořene stoupá do koruny. Despotism však ví, kde sekeru přiložiti, aby strom podvrátil; zprvu se koruny ani nedotkne, zničí však kořeny. Všude počal zasahováním do soukromého práva, bezprávností osoby; dokončil-li tu svoji práci, padne strom

sám od sebe. Proto záleží na tom, právě tu se mu postavili na odpor, a Římané věděli dobře, co činili, když útok na ženskou cudnost a čest vzali si za podnět, učiniti konec jak králům tak decemviratu. Svobodné sebevědomí zničiti v sedlákovi břemeny a robotami, měštana postaviti pod poručenství policie, dovolení k cestování učiniti závislým na udělení průvodního listu, daně rozvrhovat dle chuti a milosti, — věru, ani Machiavelli by nebyl dal lepší recept, jak by se ubilo všecko mužné sebevědomí a všecka mravní síla v národě a jak by si despotism pojistil cestu beze všelikého odporu. Že táž brána, kterou vchází despotism a libovůle, jest také otevřena do kořán zahraničnému nepříteli, na to se ovšem ohled neběfe, teprve když tu jest, přicházejí mudrci k pozdnímu poznání, že by byly mravní síla a právní cit národa mohly poskytnouti nejbezpečnější zástitu proti zahraničnému nepříteli. V téže době, kdy nad sedlákem a měšťanem panovala feudální a absolutistická libovůle, pozbylo Německo Elsas a Lotrinska, jak by byli mohli obyvatelé jich a jejich bratři v říši míti cit pro říši, když zapomenuli míti cit pro sebe samy!

Ale to jest naší vlastní vinou, chápeme-li dějepisné pravdy teprve tehdy, když jest již příliš pozdě; dějepis není vinen, že jsme jim v čas neporozuměli, neboť své pravdy káže vždy hlasitě a srozumitelně. Síla národa jest totéž co síla jeho právního citu, pěstovati národní cit právní jest pěstovati zdraví a sílu státu. Pěstování nemíním, jak se samo sebou rozumí, theoretické ve škole a vyučování, nýbrž praktické provádění zásad spravedlnosti ve všech poměrech života. Zevním mechanismem práva není ještě pomoheno. Ten

může býti tak dobře sestaven a prováděn, že panuje největší pořádek, a přece může býti svrchu učiněného mnou požadavku co nejbezohledněji zanedbáváno. Zákon a pořádek bylo také nevolnictví, ochranné poplatky židů a mnohá jiná zařízení a pravidla z dob dávno již za námi ležících, která byla s požadavky zdravého, silného právního citu v nepřikřejším odporu, a kterými stát sobě snad ještě více škodil, než sedlákům, měšťanům, židům, jež v první řadě tísnila. Pevnost, jasnost, určitost materiálního práva, odstranění všech zásad, ze kterých musí zdravý právní cit míti jen pohoršení, ve všech oborech práva, nejen práva soukromého, nýbrž i policie, správy, finančního zákonodárství; neodvislost soudů, co největší zdokonalení soudních řízení — taková cesta jest pravá, aby stát povznesl cit právní u svých příslušníků a tím i vlastní sílu zcela rozvinul. Každé ustanovení, jež lid považuje za nespravedlivé, a zařízení, jež lid nenávidí, jest na škodu právnímu citu lidu a tím i na škodu samé síle národa, jest prohřešením na ideji práva, kteréžto prohřešení zpět upadá na hlavu státu, a kteréž stát často musí draze zaplatit úroky z úroků — mohou jej dle okolností státí celou jednu provincii. Já sám jsem ovšem náhledu, že stát nemá se vystříhati těchto hříchův jen z těchto ohledů prospěchových, pokládám spíše za nejsvětější jeho povinnost, aby tuto ideu uskutečňoval k vůli ní samé; avšak to jest snad jen doktrinářský idealism, a neměl bych praktickému politikovi a státníkovi ani za zlé, odmítl-li by tento můj požadavek pokrčením ramen. Ale právě proto jsme k vůli němu kladli důraz všude na praktickou stránku této otázky, pro niž má všechno porozumění. Idea práva a prospěch státu jdou zde ruku

v ruce. Proti špatnému právu neobstojí na dlouho žádný sebe zdravější právní cit, otupí, zakrní, zajde. Neboť podstatou práva jest, jakž častěji již bylo podotknuto, č i n, — čím jest plamenu volný přístup vzduchu, tím jest právnímu citu svoboda činu; braň právnímu citu v této svobodě činu anebo jej o ni zkracuj, a udusíš jej.

Mohl bych nyní svůj spis ukončiti, neboť má látka jest vyčerpána. Ale čtenář dovolí, abych si vyžádal jeho pozornosti ještě v jedné otázce, která s předmětem spisu úzce souvisí, jest to otázka: jak dalece nynější právo, anebo určitěji řečeno, nynější obecné římské právo, o kterém jen si troufám podati úsudek, vyhovuje požadavkům vyplývajícím z dosavadního mého rozjímání. Nestýchám se nikterak, dáti na tuto otázku odpověď zcela zápornou. Nynější obecné římské právo nevyhovuje oprávněným nárokům zdravého citu právního, a sice nejen snad proto, že by tu a tam chytilo, nýbrž proto, že jest celkem a šmahem ovládáno názorem, který naprosto se přičí tomu, co právě tvoří dle předcházejícího mého uvažování podstatu zdravého citu právního, — míním tím onen idealism, který v porušení práva nespatřuje pouze útok na objekt, nýbrž též útok na osobu samu. Naše obecné právo neskytá tomuto idealismu ani nejmenší podpory; měřítko jeho pro všechna porušení práva, vyjma urážky na cti, týká se jen hmotné ceny — jest to všední jalový materialism, který došel v našem obecném právu dokonalého výrazu.

Ale co má právo jiného poskytnouti poškozenému, jedná-li se o mé a tvé, než sporný před-

mět nebo jeho hodnotu?*) Kdyby tomu tak bylo, mohli bychom také propustiti zloděje, když ukradenou věc navrátil. Ale zloděj, namítá se, neprovinil se pouze proti okradenému, nýbrž i proti zákonům státním, proti právnímu pořádku, proti zákonu mravnímu. Což nečiní téhož dlužník, jenž vědomě popírá, že by byl půjčku obdržel, nebo plnomocník, jenž důvěry mu věnované zneužívá, aby mne ošidil? Jest to dostiučiněním mému uraženému právnímu citu, když po dlouhém boji od těchto osob nedostanu nic jiného, než co mi původně náleželo? Avšak nehledě ani k požadavku zadostiučinění, jež se nerozpakuji uznati za úplně oprávněný, jaké posunutí přirozené rovnováhy mezi oběma stranami! Nebezpečí, jež jim při nepřiznivém výsledku procesu hrozí, záleží pro jednu stranu v tom, že přijde o své, pro druhou stranu pak pouze v tom, že musí vydati, co si neprávne osobila, prospěch však, jenž jim kyne při přízlivém výsledku sporu záleží pro jednu stranu v tom, že ničeho nepozbude, pro druhou v tom, že se na útraty odpůrce obohatí. Není-li to právě tolik, jako nestoudnou lež vybízeti a slibovati odměnu za zprověru? Tím jsem však jen narýsoval naše nynější právo.

Můžeme činiti za to odpovědným římské právo. Rozeznávám v té příčině tři stupně jeho vývoje: První jest, abych tak řekl, stupeň právního citu ve své prudkosti ještě zcela bezuzdného, k opanování sama sebe ještě nedospělého v době staršího práva; druhý jest stupeň úměrné jeho síly

*) Tak soudil jsem o věci dříve sám, viz můj spis: »Schuldmoment im römischen Privatrecht« v Giessenu 1867, str. 61. (Sebr. spisy, Lipsko 1879. str. 229.) Že soudím nyní jinak, jest výsledek delšího zabývání se tímto předmětem.

v středním právu, třetí jest stupeň ochabnutí a zakrnění právního citu za času pozdních císařův, zvláště v Justinianském právu.

Jakou podobu měla věc na nejnižším stupni vývoje, o tom jsem již dříve zkoumal a výsledky toho uveřejnil*), tak že mohu zde přestatí na stručném jen zopakování. Vznětlivý cit právní starších dob pojímá každé porušení nebo popírání vlastního práva s hlediska bezpráví subjektivního, aniž se ohlížel na nevinu anebo stupeň provinění odpůrcova, a žádá tudíž potrestání jak nevinného, tak vinníka. Kdo popírá zřejmý závazek nebo věcné poškození, jež odpůrci způsobil, zaplatí, prohraje-li, dvojnásob tolik, rovněž ten kdo v rozepři o právo vlastnické bral z věci, již měl v držení, užitek, nahradí tento užitek dvojnásob a kromě toho, když prohrál v hlavní věci, ztrácí procesní sázku (sacramentum). Týž trest stihne žalobníka, prohraje-li rozepři, poněvadž činil nároky na cizí majetek; zmýlil-li se v obnosu zažalovaného, jinak úplně odůvodněného dluhu o sebe menší obnos, pozbyl tím celého nároku.**)

Z těchto zařízení a zásad staršího práva bylo mnohé přejato do práva novějšího, ale samostatné nové výtvary jeho jsou proniknuty zcela jiným duchem.***) Ducha toho lze jedním slovem označiti jakožto ustanovení a užívání měřítka provinění ve všech poměrech soukromého práva. Mezi objektivním a subjektivním neprávem činí se přísný rozdíl, objektivní má za následek pouze prosté nahrazení dlužného předmětu, toto krom toho ještě trest, buď

*) Viz můj spis v předešlé poznámce uvedený, str. 8—20.

**) Jiné příklady viz tamtéž str. 14.

***) O tom jedná druhý oddíl téhož spisu str. 20.

pokutu peněžní, buď ztrátu cti, a právě toto ponechání trestů v pravých mezích jest jednou z nejzdravějších myšlenek středního římského práva. Aby se depositář, jenž se dopustil té zpronevěry, že svěřenou věc (depositum) zapřel anebo vydati nechtěl, aby plnomocník nebo poručník, který ze svého postavení kořistil ve vlastní svůj prospěch, anebo svou povinnost vědomě zanedbal, mohli se vykoupiti pouhým vydáním věci nebo prostým nahrazením škody, s tím se nemohl smysl Římanův spřáteliti, požadoval krom toho ještě jeho potrestání, předně aby bylo zadost učiněno uraženému citu právnímu a pak i z té příčiny, aby jiní odstrašení byli od podobných špatností. Tresty, jichž se užívalo, byly především bezectnost, za římských poměrův jeden z nejtěžších trestův, jež si lze pomysliti, neboť měl vedle společenské klatby za následek také ještě ztrátu všech politických práv, politickou smrt. Trest ten nadcházal vždy tam, kde se dalo porušení práva označiti jakožto skutek obzvláštní věrolomnosti. Pak byly tresty na majetku, jichž bylo nepoměrně hojněji než u nás. Kdo nechal dojíti v nespravedlivé věci až k rozepři, nebo sám soudní rozepři počal, pro toho byla celá zbrojnice takových odstrašujících prostředkův po ruce; počínaly částmi předmětu sporného ($\frac{1}{10}$ $\frac{1}{5}$ $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{3}$), stoupaly až k několiknásobnosti ceny jeho a dospívaly až k okolnostem, když vzdor odpůrcův nebylo lze jinak zlomiti, až do nekonečna, t. j. až na obnos, jež žalobník přísězně si určil jako dostatečné zadostučinění. Zvláště to byla dvě procesualní zařízení, jež dávala žalovanému na vybranou, buď aby od svého počínání upustil bez dalších škodlivých následkův, nebo aby byl na to připraven, že bude snad nalezen vinným zúmýslným přestou-

pením zákona a dle toho že bude potrestán: byly to prohibitorní interdikty pretorovy a tak zvané *actiones arbitrariae*. Nedbal-li příkazu úředního anebo soudcova, byl vinen neposlušností a vzdorností; pak již se nejednalo o právo žalobcovo, nýbrž již o autoritu zákona, zosobněného v jeho představitelích a nevážení si tohoto bylo trestáno peněžitou pokutou, jež připadla žalobci.

Účel těchto trestův byl týž jako při trestním právu. Předně čistě praktický účel, aby zájmy soukromého života byly pojištěny i proti takovému porušování, které nespadlo pod pojem zločinu, za druhé účel mravní, jak uraženému právnímu citu zjednatí zadostučinění a uražené autoritě zákona zjednali opět vážnost. Peníze nebyly tedy při tom účelem, nýbrž jen prostředkem k účelu.*)

Co mne se týče, pokládám tento útvar věci v středním římském právu za vzorný. Jest rovněž tak dalek výstřednosti staršího práva, které objektivní bezpráví natahovalo na brdo bezpráví subjektivního, jakož i dalek opačné výstřednosti našeho nynějšího práva, které stlačilo osobní právo úplně na roveň práva objektivního; poskytoval tudíž oprávněným požadavkům zdravého právního citu

*) Obzvlášt přísňým způsobem klade se důraz na toto při tak zvaných *actiones vindictam spirantes*. Ideální hledisko, že se při nich nejedná o peníze a statek, nýbrž o zadostučinění uraženému citu právnímu a citu osobnosti (*magis vindictae, quam pecuniae habet rationem*, « 1. 2. § 4 de coll. bon 37. 6.), jest tak do posledních důsledků provedeno. Proto nevztahují se na dědice, proto nemohou být postoupeny, aniž v případě konkursu od věřitelů konkursní podstaty vyhledávány, proto zanikají v poměrně krátkém čase, a proto nemají místa, když se objevilo, že poškozený spáchaného na něm bezpráví ani nepocítil («*ad animum suum non revocaverit*, « 1. 11. § 1. de injur. 47. 10.).

plného uspokojení, rozlišuje přísně od sebe nejen obojí druh bezpráví ale i poskytuje v rámci subjektivního práva všem odstínům jeho co do formy, způsobu, váhy porušení práva s nejjemnějším porozuměním výrazu. —

Obraceje se nyní k poslednímu stupni vývoje římského práva, jakéž v Justinianské kompilaci došlo svého zakončení, nemohu se ubrániti mimo- volné poznámce, jaký význam má do sebe dědické právo jak pro život jednotlivce tak pro život národův. Jaké bylo by právo této mravně a politicky zcela degenerované doby, kdyby sama je měla stvořiti! Ale jako tak mnohý dědic, jenž by vlastní svou silou sotva se životem bídně protloukl, žije z bohatství zůstavitelova, tak žije slabé, sešlé pokolení ještě dlouho z duchovního kapitálu předcházející silné doby. Nemyslím to v tom pouze smyslu, že požívá ovoce cizí práce bez vlastního přičinění, nýbrž zvláště v tom smyslu, že díla, vytvořeny, zařízení minulosti, jako v určitém duchu byly vykonány, mohou tohoto ducha po jistou dobu ještě udržovati a znova zplozovati; vězít v nich jistá zásoba zachycené síly, která se v osobním styku s nimi zase v živou sílu vybavuje. V tom smyslu mohlo také soukromé právo republiky, ve kterém se jadrný, mocný právní cit starořímského národa ztělesnil, prokazovati ještě době císařství po dráhnou dobu službu oživujícího a občerstvujícího pramene; bylat' to ve velké pustině pozdějšího světa oasa, ve které jedině ještě prýštila čerstvá voda. Ale zpražujícímu dechu palčivého samumu despotismu neodolal na dlouho žádný samostatný život, a soukromé právo samo o sobě nebylo s to, přičarovati a zachovati ducha, který všude jinde již byl v klatbě, — i zde ustoupil, byt

i poslední, duchu času. A prapodivnou známku nese tento duch nové doby! Mohlo by se mysliti že bude míti v tváři rysy despotismu; přísnost, zatvrzelost, bezohlednost, avšak výraz jeho obličje jest právě opačný: mírnost a lidskost. Ale tato mírnost jest povahy despotické, olupuje jednoho o to, co dává druhému — jest to mírnost libovůle a rozmaru, nikoliv charakteru — kocovina ukrutnosti, jež spáchané bezpráví hledí napravití jiným bezprávím. Není zde místa, abych vypočítával všechny doklady, které tomuto tvrzení za důkaz slouží,*) postačí mi, uvedu-li jeden charakteristický rys obzvláště významný a bohatý historický materiál v sobě zahrnující, jest to mírnost a shovívavost dlužníkovi prokazovaná na újmu věřitele.**)

*) Sem náleží mezi jinými odstranění nej přísnějšího ze starých trestů procesových (viz můj spis na stránce 58.) — zdravá přísnost staré doby nelíbila se choulostivé slabosti doby pozdější.

**) Dokladem toho jsou ustanovení Justinianova, kterými dovoluje rukojmím námitky předchozí žaloby a koreálním dlužníkům námitku dělby, na prodej zástavy ustanovuje nesmyslnou lhůtu dvou let a dlužníkovi, když už bylo vlastnictví zástavy přiknuto věřiteli, vyhražuje ještě dvouletou lhůtu k vykoupení zástavy, ba po uplynutí této lhůty docela ještě právo požadovati to, oč věřitel za zástavu více utřil; nenáležitě rozšíření práva kompenzačního, tak zvaná *datio in solutum*, jakož i privilej církve při tom, obmezení interesových žalob při poměrech smluvných na dvojnásobné, nesmyslné rozšíření záповědi *usurae supra alterum tantum*, přiznané dědicovi při *benef. inventarii* pašovské postavení při uspokojení věřitelův. Přiznání lhůty, jež většina věřitelův může svým usnesením vynutiti, které také pochází od Justiniana, předcházelo již co důstojný příklad zařízení, které se nejprve u Konstantina vyskytá, zařízení tak zvaných *moratorii* či přtročí, a také při t. zv. *querela non numeratae pecuniae* a tak zvané *cautio indiscreta*, jakož i při *lex Anastasiana* musí zásluhu vynalezení přenechati svým předchůdcům v říši,

známku: jest to známkou slabosti doby, provozuje-li se soucit s dlužníkem. Sama nazývá tuto slabost lidskostí nebo humanitou. Silná doba stará se především o to, aby přišel věřitel k němu právu, a neštítí se ani přísnosti proti dlužníkovi, je-li jí třeba k zabezpečení hospodář. styků, důvěry a úvěru.

A nyní konečně naše nynější římské právo! Skoro bych měl litovati, že jsem učinil o něm zmínku, neboť tím jsem se přivedl v postavení, že budu musiti o něm vysloviti svůj úsudek, aniž mohu odůvodniti jej na tomto místě tak, jak bych si toho přál. Avšak úsudku svého nezamlčím.

Mám-li jej stručně vysloviti několika slovy, tož vidím charakteristický ráz veškerých dějin a veškeré platnosti novodobého římského práva v prazvláštní, samými poměry ovšem až k jistému stupni nevyhnutelné převaze pouhé učenosti nade všemi ostatními činiteli, které jinak mají rozhodný vliv na útvar a vývoj práva: nad národním citem právním, nad praksí a zákonodárstvím. Jest to cizí právo v cizí řeči, zavedené od učencův a jen

kdežto sláva, že první na trůnu poznal exekuci osoby v celé prý domnělé její oškřivosti a se stanoviska lidskosti odstranil, přísluší Napoleonovi III. Ovšem nevadila tomuto panovníkovi guillotina v Cayennu, rovněž jako pozdější římsí císařové nebrali z toho pohoršení, připravili-li nevinným dítkám velezrádcův takový osud, o němž sami významnými slovy se pronесли: »ut his perpetua egestate sordentibus sit et mors solatium et vita supplicium« (l. 5. cod. ad leg. Jul. maj. 9. 8), — za to se tím krásněji vyjímalala proti tomu humanita proti dlužníkům! Není nic pohodlnějšího, než vyrovnati se s lidskostí na útraty jiných! — Také privilegované zástavní právo, které Justinian manželce přiznal, mělo původ svůj v oné humanitě zvláštnosti jeho srdce, nad kterou po každé byl všecken u vytržení a sám sobě k ní blahopřál, však byla to humanita svatého Křišpína, jež boháčům kradl kůži, aby z ní chudým dělal boty.

jim úplně přístupné a již předem vystaveno sporu i střídání dvou naprosto rozdílných, často se potírajících interesů — interesu čistě nepodjatého historického poznání a interesu praktického přizpůsobování a dalšího vzdělávání práva — a naproti tomu praxi bez potřebné síly úplného duševního ovládnutí látky a tedy zakletou k trvalé odvislosti od theorie t. j. k stále nedospělosti, partikularismu převládající jak při nálezech soudních, tak v zákonodárství nad slabými, málo vyvinutými náběhy k centralisaci. Můžeme se diviti, že mezi národním citem právním a tímto právem se rozevřela zející propast, že lid nerozuměl svému právu a právo že nerozumělo lidu? Zařízení a zásady, které byly v Římě v tehdejších poměrech a zvyklostech rozumné, staly se u nás přímo kletbou, když byly všechny ostatní předpoklady odpadly a nikdy, co svět světem stojí, neotráslo snad žádné soudnictví tak velice vírou a důvěrou lidu v právo, jako toto. Co má k tomu říci prostý, zdravý rozum nepravníka, předstoupí-li před soudce s úpisem, ve kterém odpůrce se přiznává, že mu dluhuje sto zlatých, a soudce úpis jako t. zv. cautio indiscreta prohlásí, za nezávazný, anebo k tomu, že úpis, který výslovně označuje půjčku co původ dluhu, nemá před uplynutím dvou rokův žádné moci právodné?

Avšak nechci se pouštět do podrobností; kde by těm byl konec? Raději přestanu na tom, uvéstí jménem dva bludy naší obecnoprávní jurisprudence, kteréž jsou povahy zásadní a celou setbu bezpráví v sobě zahrnují.

Jeden blud v tom záleží, že z našeho novověkého právnictví naprosto vymizela prostá, mnou svrchu vyložená myšlenka, že se při porušení práva

nejedná pouze o cenu peněžitou, nýbrž o zadostučinění uraženému právnímu citu. Jeho měřítko jest měřítko jalového, pustého materialismu: pouhý prospěch peněžní. Pamatuji se, že mi jednou jistý soudce vypravoval, že chtěje se zbaviti mrzutého procesu o věc nepatrné ceny, nabídl žalobníkovi, že mu sám ze své kapsy sporný obnos zaplatí a velmi se hněval, když žalobník nabídnutí nepřijal. Že se žalobníkovi jedná o právo a ne o peníze, nechtělo se srovnati tomuto učenému soudcovi v hlavě a také mu toho příliš nezazlíváme: mohli výčitku svaliti na vědu. Peněžní pokuta, která v rukou římského soudce byla nejvydatnějším prostředkem, jak vyhověti ideálnímu interesu při porušení práva,*) stala se za vlivu naší novodobé theorie jednou z nejžalostnějších pomůcek z nouze, jakými kdy spravedlnost hleděla čelití bezpráví. Žádá se od žalobníka, aby svůj peněžný zájem dokázal, zevrubně až do posledního haléře. Pohledme jen co stane se z právní ochrany, není-li peněžního zájmu! Pronajímatel zavře nájemníkovi zahradu, které nájemník má dle smlouvy spolu-užívat; nechť tedy dokáže, jakou peněžní cenu má pobyt v zahradě! Anebo pronajme jímému nájemníkovi příbytek, než se prvý nájemník přistěhoval, a tento se musí půl leta spokojiti nejbídnějším příbytkem, než jiný najde! Hostinský ukáže dvěře hostu, jemuž telegraficky pokoj připověděl, a tento může v noci se potloukati kolik hodin, než najde kousek přístřeší. Převědme to v cenu peně-

*) Viz o tom více článků v mých Jahrbücher 18. sv. 1. Byl to týž způsob, jakého užívají s opravdovým taktem nynější francouzští soudcové při peněžních pokutách, což se prospěšně liší od naprosto převráceného způsobu, jak se to děje u soudův německých.

žitou, anebo správněji řečeno, zkusme jakou nám u soudu přičknou za to náhradu! V Německu pranic, neboť německý soudce se nedostane z theoretických rozpaků, že se nepřijemnosti, byť byly sebe větší, nemohou vyjádřiti v penězích, francouzskému soudci však to nezpůsobí nižádných nesnází. Soukromému učiteli, jenž nastoupil službu v soukromém ústavě, naskytne se později výhodnější místo i zruší svoji smlouvu, jiného učitele však nelze prozatím sehnati. Ať mi někdo vypočítá nebo peněžitou cenu toho, že žáci několik týdnův nebo měsícův se neučili francouzskému jazyku nebo kreslení, anebo jak veliká jest peněžitá škoda majetníka ústavu. Kuchařka opustí bez příčiny službu a uvede domácnost do největší nesnáze, poněvadž není hned náhrady za ni; ať někdo dokáže peněžitou hodnotu této nesnáze. Ve všech těchto případech jest poškozený podle obecného práva naprosto beze vší pomoci, neboť pomoc, kterou právo nabízí, předpokládá takový důkaz, jaký z pravidla nelze ani provésti. A kdyby důkaz bylo možno sebe snáze provésti, nemohl by ani nárok na peněžitou hodnotu učiniti přítrž bezpráví s druhé strany. Jest to tedy přímo stav bezprávnosti. Nikoliv nesnáze, do které při tom upadne, nás tísní a uráží, nýbrž trpký pocit, že dobré právo může býti šlapáno nohama, aniž proti tomu lze si pomoci.

Na římské právo nesmíme uvalovati odpovědnost za tento nedostatek, neboť, ačkoliv vždycky hájilo zásadu, že konečný rozsudek může zníti jen na peníze, dovedlo pokutování penězi takovým způsobem prováděti, že se tím nejen prospěchu peněžitému ale i všem oprávněným zájmům jiným dostalo vydatné ochrany. Peněžná pokuta byla ci-

vilistickým nátlakem soudce, aby zajistil, že jeho nařízení bude šetřeno; zpečoval-li se obžalovaný učiniti, co mu soudce uložil, nevyvázl pouhou peněžitou cenou toho, co vykonal, nýbrž peněžní pokutě dostalo se charakteru trestu a právě tímto výsledkem rozepře dostalo se žalobníkovi něčeho, na čem mu podle okolností snad daleko více záleželo, než na penězích, totiž mravního zadostiučinění za svévolné porušení práva. Této idey zadostiučinění vůbec není v moderní theorii římského práva, nemá pro ně žádného smyslu, nezná nic více než peněžitou cenu obmeškaného plnění.

S touto nevnímavostí našeho dnešního práva pro ideální zájmy při porušování práva souvisí také odstranění římských soukromých trestův v naší novodobé praxi. Zpronevěřilého depositáře neb mandátáře nestihne u nás více trest bezectnosti; největší taškárství, dovede-li se jen obratně vyhnout trestnímu zákonu, jest dnes volno a úplně bez trestu.*) V učebních knihách figurují ovšem ještě pokuty peněžní a tresty za svévolné zapírání, ale v soudnictví se ani již nevyskytují. Co to však znamená? Nic jiného, než že u nás jest subjektivní bezpráví stlačeno na stupeň bezpráví objektivního. Mezi dlužníkem, jenž nestoudně popírá, že by mu kdy bylo co půjčeno, a dědicem, jenž tak bona fide činí, mezi plnomocníkem, jenž mne ošidil, a člověkem, který se pouze nedopatření dopustil, zkrátka, mezi zúmyslným, svévolným porušením práva a nezalostí nebo

*) Nebudiz zapomenuto, že mluvím o dnešním římském právu. Připomínám to zvláště ještě, poněvadž se mi s jistě strany vytklo, že jsem zapomenul na § 246, 266 říš. němec. trest. zák.; že posuzuji dnešní římské právo, zapomenul posuzovatel, sotva pět stránek přečetl.

nedopatřením nezná naše nynější právo více žádného rozdílu — jen o holý prospěch peněžitý se točí právní pře. Že by váhy Themidiny měly také v soukromém právu jako v právu trestním odvažovati bezpráví a nikoliv pouze peníze, tot myšlenka, která jest našeho nynějšího pojmání právního tak daleko, že když se odvážím ji vysloviti, očekávati musím námitku: právě na tom záleží rozdíl mezi právem trestním a právem soukromým. Co se nynějšího práva týče? Ano; a já k tomu dokládám: bohužel! Co se práva o sobě týče? Nikoliv! Neboť nejprve by se mi musilo dokázati, že jest nějaká oblast práva, ve které by se idea spravedlnosti nedala uskutečniti v celém svém rozsahu, ideu spravedlnosti nelze však odloučiti od toho, aby stanovisku provinění se dostalo provedení.

Druhý z obou svrchu uvedených skutečně osudných bludů novodobého právnictví, záleží v zavedené naším právnictvím průkazní theorii.*) Člověk by skoro myslil, že tato theorie byla jen k tomu cíli vynalezena, aby právo mařila. Kdyby se byli všickni dlužníci světa spikli, že připraví věřitele o jich právo, nebyli by k tomu cíli vydatnějšího prostředku objevili, než jaký byl vynalezen tou theorií průkazní. Žádný matematik nemůže žádati exaktnější metody důkazu, než jaké používá naše právnictví. Svrchovaného nerozumu dostupuje však ta theorie při procesech na odškodnění a při žalobách o interes. Strašné bezpráví, jež se tu, abych užil slov jistého římského právníka**) »pod

*) Nebudíž zapomenuto, že se tento výklad týče němec. civil. procesu, ježž vystřídal nový civilní proces teprve 1. října 1879.

**) Paulus v I. 91. § 3 de V. O. (45.1) . . . in quo genere plerumque sub autoritate juris scientiae perniciose erratur; zde měl právník onen jiný blud na mysli.

zámkou práva tropí s právem samým,« a blahodějný kontrast, jenž v tomto ohledu jeví rozumné počínání si francouzských soudův, bylo v několika spisích novější doby tak drasticky popsáno, že se mohu dalších slov vzdáti, jen toho nemohu utajiti: »Běda v takovém procesu žalobníkoví, blaze žalovanému!«

Shrnu-li vše, co jsem dosud řekl, prohlásil bych skoro toto poslední zvolání za heslo našeho novodobého právnictví a soudcovské praxe. Naše právnictví nastoupilo cestu, na kterou vkročil Justinian a statně se po ní běře dále; dlužníka a nikoliv věřitele dlužno se ujati; pokládá za nutno raději sto věřitelům ukřivditi, než s některým dlužníkem trochu přísněji zatočiti.

Laik by sotva věřil, že by toto částečné bezpráví, za kteréž děkujeme zvrácené theorii civilistův a procesualistů, bylo ještě schopno stupňování a přece ještě bylo převýšeno poblouzením dřívějších kriminalistův, jež lze nazvati přímo útokem proti ideji práva a nejděsnějším prohrěšením se proti citu právnímu, jakého kdy se byla věda dopustila. Míním totiž hanebné zkrácení práva nutné obrany, tohoto prapráva člověka, které, jak Cicero praví, jest vrozeným člověku zákonem přírody samé, a o němž římská právníci dosti naivně se domýšleli, že v žádném právu světa nebude moci býti zapověděno. (»Vim vi repellere omnes leges omniaque jura permittunt.«) Za posledních století, ba i v století našem byli by se mohli přesvědčiti o pravém opaku! V zásadě uznávali sice tuto učení pánové toto právo, ale stejnou sympatií k zločinci proniknutí, jako civilisté a procesualisté k dlužníkům, hleděli právo nutné obrany takovým způsobem obmeziti a přistříhnouti, že ponejvíce

byl zločinec chráněn a přepadený zůstával bez ochrany. Jaká propast sešlosti povahové, jaká propast nemůžnosti, úplné zvrhlosti a otupělosti prostého, zdravého citu právního otvírá se nám, sestoupíme-li do literatury tohoto druhu*) — člověk by myslil, že jest ve společnosti mravních kleštěncův! Muž, jemuž hrozí nebezpečí nebo urážka, má ustoupiti, utéci**), jest tedy povinností práva, ustoupiti před bezprávím — a jen o to byli páni mudrci na rozpacích, mají-li také ustoupiti důstojníci, šlechtici a vyšší osoby od stavu †) — prostý voják, který podle tohoto rozkazu dvakrát couvl, po třetí však odpůrcem pronásledován, na odpor se postavil a jej zabil, byl »sobě samému ku spásitelnému poučení a jiným za odstrašující příklad« mečem popraven!

Lidem zvláště vysokého stavu a vysokého rodu, jakož i důstojníkům má být dovoleno, na uhájení své cti užití řádné nutné obrany; ††) avšak, — dokládá jiný ihned a obmezuje pravidlo — nesmějí při slovní pouze urážce dopustiti se zabití svého odpůrce. Jiným osobám však, ani státním úředníkům nemůže se nic podobného dovoliti; úředníkům civilního práva dáno na srovněnou, že jakožto »lidé zákona musí se všemi svými nároky uchýlovati se k zemským právům a žádných dalších nároků činiti nemohou.« Nejhuř pochodili kupci. »Kupci, i nejbohatší, praví se, nečiní žádné výminky, jejich čest jest jejich úvěr, mají jen tak dlouho čest, pokud mají peníze,

*) Literatura tato jest sestavena ve spise K. Levity: Das Recht der Nothwehr, v Giessenu 1856, str. 158 a d.

**) Levita v řeč. spise str. 237.

†) Tamtéž str. 240.

††) Tamtéž str. 205 a 206.

mohou ovšem beze všeho nebezpečí, že by přišli o svou čest nebo o dobré své jméno, strpěti, do- stane-li se jim nadávek, a náleží-li k nižší vrstvě, mohou dostati lehčí poliček i šňupku.« Je-li nešťastník docela obyčejným sedlákem nebo židem, má při porušení tohoto předpisu býti naň uvalen řádný trest zapovězené svépomoci, jiné osoby však mají být potrestány »co možno nejmírněji.«

Obzvláště jest poučná snaha vyloučiti nucenou obranu za účelem uhájení majetku. Majetek, pravili jedni, jest právě jako čest statkem, který se dá nahraditi, majetek tak zvanou reivindicatio, čest zvanou actio injuriarum. Avšak, co pak, když lupič s věcí přes hory, doly prchl a nikdo neví, kdo a kde jest? Odpověď chlácholivá zní: majitel má pořád ještě de jure svou reivindicatio, »a jest to pouze následek úplně nahodilých, od povahy majetkového práva naprosto neodvislých okolností, nevede-li žaloba v jednotlivých případech k cíli.«*) Tím nechť se potěší, kdo své celé jmění, které má u sebe v cenných papírech, lupiči bez odporu vydati musí; má pořád ještě majetek a také reivindicatio, loupežník však nic, než skutečné držení věci! To upomíná na okradeného, jenž se tím těšil, že zloděj nemá návodu, jak užití ukradené věci. Jiní připouštějí sice v případě, ve kterém jde o velmi značnou cenu a jest nezbytné užití násilí, ale ukládají napadenému za povinnost, aby při největším rozčilení velmi dobře uvážil, mnoho-li síly bude třeba na odrazení útoku — jinak jest zodpověden za to, rozrazil-li útočníku zbytečně lebku, když by jiný, jenž by byl tvrdost lebky nejprve pozorně prohlédl a dobře se na

*) Tamtéž str. 210.

pravou ránu vycvičil, lupiče méně prudkou ranou mohl pouze neškodným učiniti. Naproti tomu jde-li o méně drahocenné věci, na př. o zlaté hodinky, nebo o tobolek s několika zlatými nebo i několika stovkami, nesmí se napadený nikterak opovážiti, aby odpůrci ublížil. Neboť, co jsou hodinky u porovnání s tělem, životem a zdravými oudy? Ony jsou statkem snadno nahraditelným, tyto nedají se více nikterak nahraditi. Nepopíratelná pravda, při níž jen na maličkost zapomenuto, předně, že hodinky náležejí napadenému, oudy loupežníkovi a že tyto mají pro něho sice vysokou cenu, pro napadeného však prázdnu, a pak hodinky zajisté jsou nahraditelný; zapomenulo se na to: kdo je nahradí? Snad soudce, jenž napadeného tímto výrokem odbude?

Ale dosti té učené pošetilosti a zvrácenosti! Jak hluboké zahanbení musí nás pojeti, vidíme-li, jak prostá myšlenka zdravého právního citu, že v každém právu, ať již jde o pouhé hodinky, jest osoba sama v celém svém právu a v celé své osobnosti napadena a uražena, mohla se vědě ztratiti takovou měrou, že povýšit mohla za právní povinnost vzdání se vlastního práva a bázlivý útek před bezprávím! Jest se pak diviti, že v době, ve které se takové názory mohly ve vědě odvážiti na světlo denní, rozhodoval také duch zbabělosti a netečného snášení bezpráví nad osudy národa? Blaze nám, že jsme se dožili lepších časů — takové názory jsou nyní přímo nemožné, mohly vyrůstati jen v bařině, jak politicky tak mravně sešlého národního života.

Vyloženou právě theorii zbabělosti, povinností vzdání se ohrožovaného práva, dotkl jsem se krajního vědeckého opaku mnou hájeného názoru,

kterýž naopak za povinnost ukládá boj za právo. Ne právě zcela tak hluboko, ale dosti ještě hluboko pod výši zdravého citu právního, leží úroveň názoru jednoho z novějších filosofův, Herbart, o poslední příčině práva. Herbart vidí ji v jakémsi, jinak ani nelze říci, estetickém motivu: v nelibosti ze sporu. Není zde místa dokazovati naprostou nepodstatnost tohoto náhledu, jest mi však potěšením, že mohu v té příčině dovolati se výkladů jednoho svého přítele.*) Kdyby bylo na místě estetické stanovisko při posuzování práva, nevím, neměl-li bych estetickou krásu spíše v tom hledati, že právo předpokládá boj, na místo, že všeliký boj vylučuje. Kdo boj sám o sobě pokládá za neestetický, při čem ethické oprávnění se rozumí samo sebou, zničí celou literaturu a celé umění od Homerovy Iliady a výtvarných prací Řekův až na naši nynější dobu, neboť sotva jest jiná látka, která by tak velice umění lákala a k sobě vábila, jako boj ve všech svých podobách. Nechtě se nejprve najde člověk, v němž by pohled na nejvyšší napjetí lidské síly, jež výtvarné umění i básnictví tak oslavilo, budil na místě estetického uspokojení cit estetické nelibosti. Nejvyšším a nejučinějším problémem umění a literatury vždy bude zastávání se idey, ať již slove právem, vlastí, vírou, pravdou. Toto zastání jest však vždy bojem.

Ne však estetika, nýbrž ethika musí nás poučiti, co s podstatou práva se shoduje anebo jí odporuje. Ethika však daleka jsouc toho, aby zamítala boj za právo, ukládá boj za povinnost jednotlivcům i národům vždy, když nastanou pod-

*) Jul. Glaser: Gesammelte kleinere Schriften über Strafrecht, Civil- und Strafprocess. Ve Vídni 1868, sv. I. str. 202 a násl.

mínky, které jsem v tomto spise vyložil. Základ boje, jež Herbart chce vymýtiti z pojmu práva, jest nejvladnějším a věcným základem práva — boj jest věčně dílem práva. Bez boje není práva, jako bez práce majetku. Vedle přikázání: v potu tváří chleba svého dobývati budeš, jest stejně pravdivé jiné: »V boji svého práva vyhledávati budeš.« Od toho okamžiku, kdy právo přestalo býti k boji pohotové, vzdalo se i sama sebe. I o právu platí slovo básníkovo: To jest poslední slovo moudrosti: jen ten hoden jest svobody a žití, kdo denně jich dobývati musí.«

Titulní kresbou vydáno:

V. Mrštík:

Bestia triumphans.

S titulní kresbou Zd. Braunerové.

— Cena 24 kr. —

A. Z. **Naše hospodářské nedostatky.**
Cena 30 kr.

O b s a h: Příčinou našich politických neúspěchů je inferiorita hospodářská. — Jaké jsou naše poměry zemědělské? Velkostatky, střední a malé rolnictvo. Zevní příčina agrární krise. Vnitřní příčiny. Zdravá reforma zákonodárstva agrárního. — Český malopřemysl a živnostnictvo. Příčina krise. Živnostenský řád. — Český obchod. V jakých rukou je obchod obilím, kožemi, peřím, líhem, sukmem, krajkami, konfekcí atd. Cukrem, zbožím osadnickým, železem, prádlem a j. Čeští velkoobchodníci. — Velký průmysl a hornictví. Textilní průmysl, hutnictví, hornictví, sklářství, mlynářství, pivovarství, cukrovarství. — Úvěr. Banky a jich filialky v zemích koruny české. Naše bankovní závody. Záložny. Ústavy pojišťovací. — K o m u n i k a c e. Místní dráhy. Veliké dráhy probíhající českými zeměmi. Tramway. Splavné řeky. — Příčiny hospodář. úpadku. Naše povaha. Předsudek proti výrobním třídám. Nedostatek podnikavosti. — V ý c h o v a a š k o l s t v í. Nedostatek národohospodářského vzdělání a praktického smyslu. Školství střední. Odborné školství. — Česká žurnalistika. Část národohospodářská. Nedostatek odborného vzdělání. Národohospodář. literatura. — Náprava. Hospodářské organisování a »svůj k svému«.

F. V. Krejčí: **Dnešní otázka mravní.**
Cena 40 kr.

O b s a h: Nedostatky mravní zdrojem nedostatků národních. Mravní otázka česká a evropská. Význam mravní otázky. Jak se k ní zachoval vývoj poslední doby? Karak-

teristické znaky mravnosti. Hlavní duševní proudy posledních 50 let. Jejich spor s požadavky mravnosti. Vnitřní krise jevící se hlavně v ochabnutí mravnosti jako síly. — Nedostatky způsobené stavem sociálním. Převaha sobectví. Oboujazyčnost. Mravní ideje. — Znamky obratu. Snahy idealistické a ethické. Nestací ani reforma společenská, ani návrat k víře. — Ochabnutí mravní síly. Jak vzkřísit mravní sílu? Vzpružení jednotlivce. Potřeba hnutí ve velkém. Potřeba velkých cílů a podnětů k práci. Naše úkoly národní.

J. Lubbock: **Radostí života.** I. díl 50 kr. II. díl 70 kr.

Radostí života je malá knížička o lidském štěstí, tak duchaplná a přesvědčující, že způsobila jistě hnutí v literaturách a že ji z angličtiny horlivě překládají dnes do jiných světových jazyků, jako se dnes překládají jenom efektní dramata nebo sensační spisy. Vše, co kde bylo vysloveno, hluboce opravdového, nebo vtipné mravního, nebo půvabně ctnostného, pan Lubbock o tom ví a umístil to obratně ve své zajímavé sbírce. Mužové všech časů a národů jsou tu zastoupeni svým mudroslovím.

Praví se, že naše doba je pessimistická. Vidíme všecko ponuré, chmurné, černé. Nedovedeme užívat, těšit se ze života. Jsme všickni napadeni, zastíženi, obestřeni závojem přízračným. Neumíme se smát, neumíme se užívat . . .

V takových dobách každý skutek je dobrý, který čelí k vyjasnění myslí, každé slovo vítáno, které dovede úsměv na tváří vylouditi. A dvoj ásob zásluhy má muž, který nalezl odvalu povšechnému hnutí na přič se postaviti. Takovým mužem šťastného uznání je Sir John Lubbock, člen král. společnosti londýnské, jehož knihy dnes do všech jazyků se překládají, mudrc a učenec, spisovatel různých děl z oboru starožitnického, kulturního, přírodopisného a nevím jakých vědomostí ještě. Ale proslulým se stal právě svými drobnými, lidovými spisky, kterými dává návod svým spolubližním k nacházení štěstí a spokojenosti pozemské. A to je v dnešní době rozervanosti vskutku vzácný návod!

J. Lubbock: **Krásy přírody.** Cena 1 zl. 30 kr. S ilustracemi.

Obsah: Hlava I. Úvod. Krása a štěstí. Lásky k přírodě. Požitek z krajiny. Krajina anglická. Cizí krajiny. Severní záře. Roční doby. Hlava II. O životě zvířat. Lásky k zvířatům. Prvotní orgány. Přízpůsobení. Barva. Společ-

ství zvířat. Mravenci. Hlava III. Svoboda zvířat. Spánek. Smysly. Smysl pro směr. Důležitost menších zvířat. Složitost zvířecího ústrojí. Délka života. Nesmrtelnost zvířat. Hlava IV. O životě rostlin. Hmyz a květ. Historie květů. Vodní rostliny. O brvách. Vliv půdy. Spánek rostlin. Počínání si listů při dešti. Nápodobení. Mravenci a rostliny. Hmyzožravé rostliny. Pohyby rostlin. Nedokonalost našeho vědění. Hlava V. Lesy a pole. Čarovný kraj. Tropické lesy. Ústrojí stromů. Věk. Louky. Mech. Hlava VI. Hory. Alpská květena. Horská scenerie. Původ hor. Ledovce. Švýcarské hory. Vulkany. Původ vulkanů. Hlava VII. Voda. Živočiškové. Původ a směr řek. Delty. Hlava VIII. Boje a dobrodružství řek. O jezerech. Údolí. Hlava IX. Moře. Pobřeží. Život moře. Hloubka. Koralové ostrovy. Jižní nebe. Točny. Hlava X. Hvězdné nebe. Měsíc. Slunce. Oběžnice. Merkur. Venuše. Země. Mars. Menší oběžnice. Jupiter. Saturn. Uran. Neptun. Původ planet. soustavy. Vlasatice. Létavice. Hvězdy. Mlhoviny.

Fabianská pojednání o socialismu. Cena 1 zl. 30 kr.

Obsah v hlavních rysech. A) **Základy socialismu.** I. hospodářský (důchod, původ statkář. rodiny, příchod proletáře; hodnota, mechanismus směny, hodnota a výrobní náklady, mzda, prodej rukou, čím větší bohatství, tím menší blahobyt; rozpory historie s teorií). — II. historický (rozvoj demokrat. ideálu, Utopisté, hospodář. revoluce, francouzská Revoluce; perioda anarchie, individualism, filosofický radikalism, utilitarianism; rozumová a mravní vzpoura, básníci, komunisté, filosofové, křest. socialisté, evolutionisté, radikální program; nová synthese, svoboda a svornost, zdraví sociální). — III. průmyslový (zrušení individuel. výroby, rozvoj velkého průmyslu a světového obchodu, zápas o nové trhy, světová doprava, ringy a trusty, společnost akciová, kapitalistický komunism.) — IV. mravní (podmínky svobody, jednotlivce a kmen, ovoce společenského vědomí, vlastnictví a mravnost, třídní morálka; znovuzřízení společnosti, návrat k prvotním poměrům, chudinské zákony školství).

B) **Organisace společnosti** (středověkem ke kapitalismu, obchodník dobrobruh, námoř. loupežník, otrokář, povolení starého pořádku, chaos; anarchií k státní spolupůsobnosti, národ. hospodářství, Hegel o dokonalém státu, praktické následky socialismu, nemožnost násilných změn, demokracie lékem, byrokracie; státní spolupůsobnosti k státní organi-

saci, těžké časy, revoluční socialism, mechanism socialismu, renty, nové daně, státní organisace práce, nezaměstknání, pokrok municipalního socialismu. — *V ý h l e d y* (směr pokroku, pokrok duchovní, hospodářský, politický, politická krátkozrakost, uzený sled, liberální strany; nynější povinnosti, naděje a obavy, solidarita pracujících.)

N. Karějev: **Listy o sebevzdělání.** Cena 65 kr.

O b s a h: Pro koho, za jakým cílem a proč píší tyto listy. — Hlavním cílem sebevzdělání má býti vypracování **názoru světového.** — Celost, úplnost a souladnost světového názoru. — Vypracovati v sobě **osobnost** a přiznávati osobnost v druhých. — V čem pozůstávají **vzdělávací prostředky** vůbec, zvláště pak věda a jak jest se chovati k vědě. — Jak důležitá je známost historie pro sebevzdělání.

Nesnáze individualismu. Cena 16 kr.

O b s a h: Stálý vývoj společnosti. — Sociální problémy. — Individualism a kolektivism. — Nový nátlak na sociální reformu. — Nerovnost příjmu. — Můžeme obejít rentový zákon? — Otázka přelidnění. — Škodlivost změn. — Proč je nerovnost na škodu? Úpadek charakteru. — Zráta svobody. — Vzrůst kolektivního směru. — Soutěž. — Nauka o evoluci. — Boj o bytí mezi národy. — Argument a třídní pud. — Socialism a svoboda.

Něco pro socialisty z národního hospodářství a statistiky. Cena 10 kr.

O b s a h: Národní příjmy. — Kdo vše to vyrábí? — Kdo jsou dělníci? — Jak žijí nečinní boháči. — Důchod. — Úrok z kapitálu. — Úplaty a služné. — Třídy a masy. — »Dva národy«. Třídní boj. — Některé oběti boje. — Zlo a jeho odpomoc.

O Ch. Gidea „**Zásadách národního hospodářství**“ praví prof. dr. Josef Oczapowski v 1. sešitu 23. svazku (1895) *Grünhuta's* »Zeitschrift für das Privat- und Öffentliche Recht der Gegenwart«: »V pravou záplavu nejrozmanitějších rukojetí, učebnic, pomocných knih, základů, ba i katechetických návodů národního hospodářství vpadá tu kniha nevelkého objemu, jež zevrubně, nikoli však rozvláčně podává netoliko základní problémy této vědy, ale i jejich užití, vesměs přiměřeně dnešním poměrům a

stavu národohospodářského bádání. Knihu tu lze označiti právem jako dobrou netoliko rukojeť, ale spíše jako obsažnou přednášku o zásadách sociálně-politického směru. Můžeme opravdu říci, že Gideaova nauka o hodnotě jest to nejlepší, co dosud francouzské národní hospodářství na tomto poli vykonalo.«

Dr. F. X. Jířík. **Obraz.** Dílo umělecké a technické. S 13 ilustracemi. Dobrý přehled aesthetiky i techniky malířské v nejhrubších rysech. Aesthetice věnovány jsou dvě první kapitoly, nadepsané: *Rozvoj principů a pochod ideový* (str. 4—12) a *Kritika relativní a absolutní* (str. 13—19). Ostatní vykládají techniku malířskou a realizaci ideí a to i po stránce historické a zna- lecké, takže kniha stává se příruční rukověť i v těchto doktrínách a uměních.

Aesthetický podklad knihy je konsekventní subjektivismus. Spisek je svědomitý, a čeho si opravdu vážíme, psán s moderní vnímavostí pro vlastní záhady aesthetické, t. j. pro psychologii tvorby umělecké. Zejména nástin směrů a hnutí v malířství (idealism, romantism a realism; historism a kolorism; plein-air a impresionism; mystika a symbolism) je pěkně vypsán a utříděn ve svých motivech a vložkách vzájemně se prostupujících.

Literár. Listy.

G. Le Bon: **Duše davů.** Cena 1 zl.

Kniha, kterou bych nazval moderním pendantem k slavné pověstné knize Machiavelliho o knížeti. Obě slouží téměř úkolu: ukázati, jak třeba dělati politiku v jisté dané historické době. V XVI. století, v době politiky veskrze dynastické a palácové, mohl italský státník postaviti svůj kodex politiky jen na výborné své znalosti psychologie panovníků a ministrů. **Politik na rozhraní XX. století,** které ještě více než toto slibuje být věkem jedinovládné demokracie a socialismu, může svou činnost stavěti s úspěchem jen na psychologii davů. Vstupujeme do vlády davu a jest naší povinností a zájmem prohlédnouti si tohoto nového pána a naučit se, jak s ním vycházet — to je asi *raison d'être* a morálka zajímavé knihy Le Bonovy. Množství dokladů z dějin a přítomnosti oživuje tyto výklady a staví je do slunečního světla naprosté přesvědčivosti. Se stanoviska vědeckého poznání jeví davy nízké a zavržitelné úkazy lidské psychologie, ale jinak se stanoviska praktického

života a dějinného vývoje. Tyto dětinsky lehkověrné, pudy, pouhými slovy a komediantskými mluvky ovládané lidské hromady byly a jsou vlastními vlnami historického dění, z nich mluví duše národů a ras; jimi dostává se dějinám nejvystouplejších reliefů a nejheroičtějších rysů, jimi se realizují ideje, které vyklíčily v osamělých hlavách myslitelů: Zevní odpuzující forma nesmí nás klamati. Nejlepší morálkou, již si z psychologie davů odvodíme, bude as tato: neklaněti se davům, udržovati distanci, již potřebujeme, nemá-li být setřeno; co je v nás nejindividuálnějšího, a pracujeme-li s davy a v čele davů, užiti jejich psychologie nejen ve svůj, ale v jejich prospěch. Ci jinak: počítati se všemi jeho slabostmi a dětinskostmi a zapřáhnouti je k vítězným vojům jen těch velikých myšlenek lidskosti, spravedlnosti a svobody, které zasluhují být realizovány. Když už mají davy vládnout, ať vládnou v nejlepším duchu. Aby se tak stalo, to je úkolem jejich vůdců a vychovatelů. Kniha Le Bonova jim ukáže v mnohém směru cestu. Máme v naší chudické politické a sociologické literatuře málo dosud přeloženo knih, kde by se na tak málo stránkách otevřelo tolik perspektiv, kde by se postavila politika do tak ostrého světla psychologického, kde by se o ní mluvilo s tou jistou dávkou filosofické skepsy, která musí zdravě působit u nás, kde jsme až příliš zvykli, dfvati se na ni barevnými sklíčky frásí, hypnotisujících formulek a jiných věcí, spadajících do »psychologie davů.«

Rč.

B. Nietzsche: **Tak mluvil Zarathustra.**
Cena 70 kr.

Kdokoli v budoucnosti projde dějinným procesem lidské myšlenky, vždycky narazí na hrdou, nepoddajnou, a přec nekonečně jemnou a bohatou hlavu filosofa-umělce, jenž uprostřed nivelisující civilizace a hesel o všemožnosti a oblažující moci osvěty, dovede vzkřiknouti, že lidé nejsou si rovni, že cílem lidstva nemůže být kasárský stát, že noviny, parlamenty a profesori nejsou ještě kulturou, že tuctový dnešní vzdělanec je pouhé nedochůdče člověka, že křesťanské ctnosti: láska, odřikání se, pokora jsou jen jedním negativním, historicky vysvětlitelným druhem mravního hodnocení, nikoliv však věkoplatnými, absolutními měřítky a že naproti nim zapomíná lidstvo téměř v celém průběhu křesťanství na pozitivní hodnoty: věk, sílu, život. Sensualistní, empirický a skeptický proud, jenž vyvřel v evropské filosofii Hobbesem, Lockem

a Humem jakožto protiváha středověké scholastiky a křesťanského asketismu a jenž po fiasku německé idealistní metafysiky zvítězil v evropském myšlení na celé čáře, dospěl v Nietzscheovi k bohatému vyvrcholení a synthesi s příbuznými živly: hellenismem, voltairianismem, moderní biologií a pessimistickou esthetikou Schopenhauera a Richarda Wagnera. Zbudování pravé kultury, vyrůstající z celé vezdejší bytosti člověka, kultury, v níž člověk může volně vyžít celý svůj fond duchovní i smyslový, v níž může růsti k další a vyšší etapě lidství, již symbolisuje slovo »nadčlověk«, kultury tedy, která nechce žít jen pro sebe a ze sebe, nýbrž která je prostředkem a útvarem života, bouřné, věčně nenasyitelné hry zjevů a sil — to je as poslední slovo Nietzscheovy moudrosti. Vyjadřoval-li ji ve všech ostatních knihách ponejvíce kriticky, negativně, nenávisť ke kulturním útvarům daným, tož ji vyslovuje v knize »Tak mluvil Zarathustra« kladně, plně, v celém pozitivním jejím obsahu. Zde nepřichází jen starý zákon odstranit, nýbrž je mistrem nového zákona, jež hlásá žhoucím tónem věštce a apoštola. Veškerá světová literatura má jen málo knih, které by se odvážily tak směle rozhrnouti hoření naplaveniny naší duše a sahati až k jejím nehlubším ložiskům. Touto svou silou je kniha zarathustrovská nejen jedním z nehlubších děl lidské myšlenky, ale i pomníkem velkého umění.

Prof. S. Dr. Ribbinga: **Pohlavní zdravotvėda.**
Cena 90 kr.

Psáti populární knihy o věcech, života pohlavního se týkajících, jest choulostivo; proč, netřeba vykládati. Ale na druhé straně nelze popřít, že jest nutno poučiti obecnost i ve směru tom, neboť málo kdo jest si vědom, jak mnohé zlo lze v ohledu pohlavního života spáchat. Četli jsme mnohé knihy o této věci; jednou z nejlepších jest spis Ribbingův; píšet o věci vážně, skutečně věcně a přesvědčivě. Pročte je s prospěchem jak laik, tak lékař, ježto obsahuje mnohé cenné pokyny a vážná data. Proto doporučujeme spise ten vřele.

(*Lékařské Rozhledy, srpen 1896, seš. 9.*)

Obsah: **První přednáška.** Úvod. — Literatura a otázky pohlavní. — Její účel a rozdělení. — Prospěch z vědění

o pohlavních věcech. — Rozdělení přednášek. — Pohlavní zdravověda vědou. — Pesimistické pojmání života pohlavního. — Anatomie a fyziologie mužských pohlavních orgánů. — Ženské pohlavní orgány a jich úkol. — Pohlavní dospělost. — Pohlavní předčasná dospělost. — Menstruace. — Časný sňatek. — Páření a poměry rozplemeňovací. — Život pohlavní a požitky pohlavní u člověka. — Stáří při uzavírání sňatků. — Statistika o tom. — V jakém věku zasobují se v různých společenských třídách. — Vývin manželství. — Početný poměr pohlavní. — Příčiny poruch tohoto poměru. — **Druhá přednáška.** Zdánlivé snahy muže po mnohoženství. — Jich kritika. — Poměry v zemích Islamu. — Typy pohlavních vášní. — Následky mnohoženství. — Ovládání pohlavního pudu — Síla kulturou nabytá. — Shakespearův názor o tom. — Poměr ženy jako novomanželky. — Přirozené přerušování. — Manželský život. — Falešné pojmání ženy v postavení manželky. — Manželská životní pravidla. — Různé schopnosti požitků jednotlivých pohlaví. — Různé typy žen. — Způsob života neženatých mužů. — Citáty ze současné literatury. — Nemoci následkem zdrženlivosti. — Účinek literatury na mravy. — Příklady její tendence. — Nemravné vlivy jiného způsobu. — Zasnubování. — Ochranné prostředky. — Kritická zkouška těchto prostředků. — Rozmnožování národů. — **Třetí přednáška.** — Pohlavní nemoci. — Onanie. — Její škodlivost. — Polluce. — Pederastie. — Dějiny římských císařů. — Názory moderních spisovatelů. — Medicínské sňatky. — Prostituce. — Federace. — Kritika snah upravití prostituci. — Venerické nemoci. — Ochranné prostředky proti jich šíření. — Lékařské pojmání nemocí a jich spojitost s poruchami mravnosti. — Nutné společenské opravy. — Doslov.

Uvedené zde spisy vydané nákladem Rozhledů, jsou na skladě ve všech knihkupectvích a jmenovitě dostati je lze i u vydavatele „Rozhledů“.

Stálým odběratelům svým zasláme na běžný účet každou vydanou knihu. Jinak nezasíláme než za hotové zaplacení, v kteréž příčině jest nejlevnější způsob objednatí knihu poštovní poukázkou.

Seznam všech dosud vydaných knih naším nákladem jest na poslední straně obálky. Podrobné seznamy každému, kdo by si přál, zašle

vydavatel „Rozhledů“.

ÚK PrF MU Brno

3 1 2 9 S 0 1 3 4 2

88, -